

Ορώσος ποιητής Vladimir Μαγακονsky είχε προειδοποιήσει του σύγχρονους του για την όχι απλά μάταια και ανόητη, αλλά και ενδεχομένως επικίνδυνη συνήθεια του να βγάζεις συμπεράσματα για την κατάσταση του κόσμου και την κατεύθυνση που αυτή παίρνει: «μη ζωγραφίζετε επικούς πίνακες κατά την διάρκεια επαναστάσεων, θα σκίσουν τους καμβάδες σε κομμάτια». Ο Μαγακονsky ήξερε καλά τι έλεγε. Όπως και τόσοι άλλοι ταλαντούχοι σοβιετικοί συγγραφείς, γευόταν ως την τελευταία σταγόνα την ευθραυστότητα της μοίρας και την πονηριά των φαρσών της. Το να ζωγραφίζεις επικούς πίνακες στη δική μας εποχή, ίσως να είναι μια ασφαλέστερη απασχόληση για τους ζωγράφους απ' ό,τι ήταν την εποχή του Μαγακονsky, αλλά αυτό δεν καθιστά πιο ασφαλές και το μέλλον που έχουν αυτοί οι πίνακες. Οι επικοί πίνακες ακόμα σκίζονται σε κομμάτια και πετιούνται σε σακούλες σκουπιδιών.

Η καινοτομία της εποχής μας είναι ότι τα διαστήματα συμπτκνωμένης και επιταχυνόμενης αλλαγής που ονομάζονται «επαναστάσεις», δεν είναι πια «διαλείμματα από τη ρουτίνα», όπως μπορεί να θεωρούσε ο Μαγακονsky και οι σύγχρονοι του. Δεν είναι πια σύντομα χρονικά διαστήματα τα οποία διαχωρίζουν τις περιόδους που χαρακτηρίζονται από σταθερότητα, επαναλαμβανόμενες καταστάσεις της καθημερινής ζωής, μακροπρόθεσμες προβλέψεις, σχέδια για το μέλλον, και τη σύνθεση σημαντικών «έργων ζωής». Σήμερα ζούμε σε μία συνθήκη μόνιμης επανάστασης. Σήμερα η επανάσταση είναι ο τρόπος με τον οποίο ζει η κοινωνία. Η επανάσταση έχει γίνει η τροφή της σύγχρονης κοινωνίας. Και έτσι στην εποχή μας, περισσότερο απ' ό,τι σε άλλες χρονικές στιγμές, οι επικοί πίνακες ρισκάρουν ότι θα σκιστούν σε κομματάκια, ίσως πριν προλάβει καν να στεγνώσει το χρώμα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σήμερα οι καλλιτέχνες προτιμούν τις εγκαταστάσεις (installations) που προορίζονται για την περιορισμένη διάρκεια μιας έκθεσης, σε αντίθεση με τη μονιμότητα των έργων που συντηρούνται στα μουσεία έτσι ώστε μελλοντικά να φωτίσουν τις επόμενες γενιές, αλλά και να κριθούν από αυτές...

Ό,τι έχουμε πει μέχρι τώρα θα ήταν ίσως αιτία για ένα μικρό δισταγμό κάθε φορά που προσπαθούμε να προβλέψουμε το μέλλον –το οποίο όπως μας εφιστά την προσοχή ο Emmanuel Levinas είναι το «απόλυτο άλλο» – άγνωστο και απροσπέλαστο, όπως τείνει να είναι το «απόλυτο άλλο»¹. Ακόμα και αυτές οι, χωρίς αμφιβολία, μικρές εκτιμήσεις φαίνονται αδύναμες όταν πρόκειται να προβλέψει κανείς τη μελλοντική μεταμόρφωση του χώρου και της ζωής της πόλης.

Ομολογουμένως, οι πόλεις μέσα στην ιστορία τους υπήρξαν τόποι αδιάκοπων και γρήγορων αλλαγών. Και εφόσον από τις πόλεις προήλθε η αλλαγή που μοιραία απλώθηκε και στην υπόλοιπη κοινωνία, η γεννημένη στις πόλεις αλλαγή έπιασε τη ζωή απροετοίμαστη. Αλλά όπως παρατηρεί ο Edward W. Soja², ένας από τους πιο οξυδερκείς και πρωτότυπους αναλυτές της πόλης, η ικανότητα των πόλεων να εκπληκσουν τους σύγχρονους τους έχει φτάσει σε επίπεδα ίσως και πρωτόγνωρα. Τις τελευταίες τρεις-τέσσερις δεκαετίες «σχεδόν όλα τα μεγάλα (και τα μικρά) μητροπολιτικά κέντρα έχουν υποστεί θεαματικές αλλαγές, σε κάποιες περιπτώσεις τόσο έντονες που ό,τι υπήρξε πριν τριάντα χρόνια, σήμερα δεν είναι καν αναγνωρίσιμο». Η αλλαγή είναι τόσο προφανής και ο ρυθμός της τόσο ασύλληπτα γρήγορος, που με δυσκολία μπορούμε να πιστέψουμε στα μάτια μας και να εντοπίσουμε αυτό που κάποτε ήταν οικείο. Εμπιστευόμαστε έτσι, ακόμα λιγότερο την κρίση μας ως προς όλη αυτή την αλλαγή και το πού θα οδηγήσει τις πόλεις που κατοικούμε και επισκεπτόμαστε: «μάλλον είναι πολύ νωρίς για να καταλήξουμε στο τι συνέβη στις πόλεις στα τέλη του 20ου αιώνα, αν ήταν η αρχή μιας επαναστατικής αλλαγής ή απλά άλλο ένα κομμάτι της παλιάς ιστορίας της αστικής ζωής».

Δεν λαμβάνουν όμως όλοι οι συγγραφείς υπόψη τους την προειδοποίηση. Αρκετοί (υπερβολικά πολλοί) ρισκάρουν κάνοντας προβλέψεις για το μέλλον, εστιάζοντας στις τελευταίες, πρόσφατα δοκιμασμένες, πιο παράξενες και, για όλους αυτούς τους λόγους, πιο θεαματικές εμφανίσεις που αφορούν τους αστάθμητους παράγοντες της αστικής ζωής. Οι προβλέψεις είναι εύκολο να γραφτούν, και όταν γραφτούν,

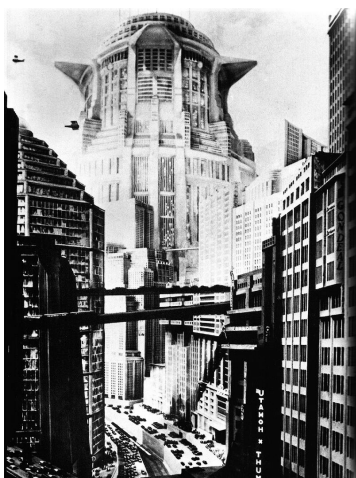
1. Levinas, E. (1979) *Le temps et l'autre*, Παρίσι, PUF, σ. 71.

2. Soja, E. W. (2000) *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Blackwell, σ. XII.

3. Αναφορά στο Moss, M. L. και Townsend A. M. (2000) 'How Telecommunications Systems Are Transforming Urban Spaces', στο J. O. Wheeler, Y. Aoyama και B. Wharf (επιμ.), *Cities in the Telecommunications Age: The Fracturing of Geographies*, Routledge, σ. 30-32.

4. Graham, S. και Marvin, S. (2000) 'Urban Planning and the Technological Future of Cities', στο ό.π., σ. 72.

5. ΣΤΜ. Kunstkamer στο πρωτότυπο.

έπειτα μοιάζουν αξιόπιστες συγκριτικά με την παρουσίαση ενός παράγοντα που «διαμορφώνει την πόλη», ενώ παραμελεί όλες τις άλλες πτυχές της εμφανώς πολύπλοκης ανθρώπινης συνύπαρξης. Όσον αφορά στις προβλέψεις «ενός παράγοντα διαμόρφωσης», το πιο δημοφιλές θέμα ήταν ο αυξανόμενος ρυθμός των μεταβολών που υποβοηθείται από την εκθετική αύξηση της μεταφοράς των πληροφοριών. Η καθαρή καινοτομία και ο ταχύς ρυθμός της «επανάστασης της πληροφορικής» παρακίνησε πολλούς αναλυτές να αναμένουν την εξαφάνιση της «πόλης όπως την ξέρουμε» και, είτε την αντικατάστασή της από μια ανθρώπινη συγκατοίκηση βασισμένη σε ένα χωρικό μοντέλο εντελώς νέας μορφής, ή την εξαφάνιση της. Από ορισμένους συγγραφείς έχει τεθεί το θέμα των καθαρά «εξειδικευμένων» χώρων της πόλης οι οποίοι έχουν χάσει τον σκοπό τους, μια και τα σπίτια γίνονται προεκτάσεις γραφείων, καταστημάτων και σχολείων, παραλαμβάνοντας τις περισσότερες λειτουργίες τους, θέτοντας έτσι ένα σημαντικό ερώτημα σχετικά με το μέλλον τους. Οι πιο ριζοσπαστικοί προφήτες ανακοίνωσαν την κάθοδο των πόλεων στην τελευταία φάση της ιστορίας τους. Το 1995, ο George Gilder ανακήρυξε τον επικείμενο «θάνατο της πόλης» (η πόλη σε έναν όλο και μικρότερο ρόλο αποσκευής που έχει ξεμείνει από τη βιομηχανική περίοδο), ενώ δύο χρόνια αργότερα οι Peter Gordon και Harry W. Richardson ανακοίνωσαν ότι η ίδια η εγγύτητα «γίνεται περιττή» και την επικείμενη εξαφάνιση των συναυλιακών χώρων και των σχολικών κτιρίων: «η πόλη του μέλλοντος θα είναι κάθε άλλο παρά συμπαγής³». Κάποιοι πιο προσεκτικοί παρατηρητές, με σύνεση πάλεψαν με την μεθυστική καινοτομία, με τις επιπόλαιες αναγωγές των επίμονα ασταμάτητων νέων τάσεων και με τα υπερβολικά αισιόδοξα και τα κασσανδριανά άκρα στις κρίσεις. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ωστόσο, οι προβλέψεις έλαβαν μια καθαρή γεύση πειθούς, αντίστοιχη με το δίλημμα που θέσανε οι Stephen Graham και Simon Marvin: «θα αντιμετωπίσουν οι πόλεις μας κάποια ηλεκτρονικά ρέκβιεμ, κάποιο εφιαλτικό μέλλον αποσύνθεσης τύπου Blade Runner; Ή μπορεί με τα νέα ηλεκτρονικά μέσα να είναι υπερδυνάμεις της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής καινοτομίας⁴;» Επιφυλακτικές ή απερίσκεπτες, ριζοσπαστικές ή αμφίσημες, κομματικές ή εξω-κομματικές, με δυσκολία υπήρξε τελικά μια ενιαία πρόβλεψη, που δεν απορρίφθηκε από ορισμένους συγγραφείς ως θνησιγενής –και απορρίφθηκε με το που καταγράφηκε ηλεκτρονικά σε δισκέττα υπολογιστή.

Υποθέτω ότι αρκετά έχουν ειπωθεί μέχρι τώρα για να δικαιολογήσουν και να αιτιολογήσουν την απροθυμία μου για άλλο ένα παιχνίδι πρόβλεψης. Ρίχνοντας μια ματιά προς το μέλλον, που ήταν ανέκαθεν και εξακολουθεί να είναι ένας δύσκολος πειρασμός για να του αντισταθεί κανείς, αλλά επίσης πάντα ήταν, και τώρα περισσότερο από ποτέ, μια ύπουλη παγίδα –για τον στοχαστικό όσο και για τον εύπιστο και τον αφελή. Όταν ήθελα να χαλαρώσουν οι φοιτητές μου κατά τη διάρκεια μιας κουραστικής περιόδου εξετάσεων, τους πρότεινα, για ψυχαγωγία και διασκέδαση, να διαβάσουν μια, είκοσι ή τριάντα χρόνων, «μελλοντολογική μελέτη». Η μέθοδος αποδείχθηκε αλάνθαστη για να τους κάνει να γελάνε και να συνεχίζουν να γελάνε. Όλη αυτή η ιστορία των προβλέψεων και των προγνώσεων μοιάζει σαν μια αίθουσα τέχνης⁵ γεμάτη με δικέφαλα μοσχάρια, γενειοφόρες γυναίκες, αλλόκοτα τέρατα και διασκεδαστικά αξιοπερίεργα, επομένως κάποιος μπορεί να δικαιολογηθεί για την απροθυμία του να προσθέσει άλλον έναν αγύρτη σε ένα σπίτι ήδη γεμάτο.

Οι πόλεις ως συγκατοίκηση αγνώστων

Η πόλη και η κοινωνική αλλαγή είναι σχεδόν συνώνυμες. Η αλλαγή είναι η ποιότητα της αστικής ζωής και η βασική λειτουργία της αστικής ύπαρξης. Η αλλαγή και η πόλη μπορεί, και θα έπρεπε, να ορίζονται σε σχέση η μία με την άλλη. Γιατί πρέπει να γίνει αυτό;

Σύνηθες είναι να ορίζουμε τις πόλεις σαν τόπους όπου άγνωστοι συναντιούνται, παραμένουν ο ένας σε ακτίνα επίδρασης με τον άλλο και αλληλεπιδρούν για

μεγάλο διάστημα παραμένοντας ξένοι μεταξύ τους. Επικεντρώνοντας στο ρόλο των πόλεων στην οικονομική εξέλιξη, η Jane Jacobs⁶ εστιάζει στην πυκνότητα της ανθρώπινης επικοινωνίας σαν την κύρια αιτία της αστικής νευρικής. Οι κάτοικοι των πόλεων δεν είναι πιο έξυπνοι από τους υπόλοιπους ανθρώπους – αλλά η πυκνότητα του κατειλημμένου χώρου τους οδηγεί στην συγκέντρωση των αναγκών τους. Παράλληλα τόσες ερωτήσεις διατυπώνονται στην πόλη που δε θα διατυπώνονταν αλλού και προκύπτουν προβλήματα τα οποία σε διαφορετικές συνθήκες δε θα αντιμετώπιζαν ποτέ οι άνθρωποι. Το να αντιμετωπίζεις δυσκολίες και να σου θέτουν ερωτήματα σίγουρα είναι μια πρόκληση, και επεκτείνει την επινοητικότητα των ανθρώπων. Αυτό με τη σειρά του προσφέρει μια δελεαστική ευκαιρία σε αυτούς που κατοικούν σε πιο ήρεμα, αλλά και σε λιγότερο υποσχόμενα μέρη: η ζωή της πόλης πάντα έλκει νέους κατοίκους, και το σήμα κατατεθέν των νεοεισερχόμενων είναι να φέρουν «νέους τρόπους για να βλέπουν τα πράγματα, και ίσως νέους τρόπους για να λύνουν τα παλιά προβλήματα». Οι νέοι κάτοικοι είναι ξένοι στην πόλη, και έτσι πράγματα που είναι παλιά και που οι καλά εδραιωμένοι κάτοικοι έχουν πάψει να τα παρατηρούν λόγω της οικειότητας, φαντάζονται περίεργα και άξια διερεύνησης για τους νεοαφηχθέντες. Για τους ξένους, και ειδικά για τους νεοαφηχθέντες κατοίκους, τίποτα στην πόλη δεν είναι «φυσικό», τίποτα στην πόλη δε θεωρείται δεδομένο. Οι νεοαφηχθέντες είναι ορκισμένοι εχθροί της ηρεμίας και είναι περήφανοι για αυτό. Το γεγονός αυτό ίσως δεν ευχαριστεί ιδιαίτερα τους παλιούς κατοίκους της πόλης – αλλά ταυτόχρονα αυτή είναι και η καλή τους τύχη. Η πόλη είναι στα καλύτερα της, πιο ενθουσιώδης και με περισσότερες ευκαιρίες, όταν οι τόποι και οι σκοποί της αμφισβητούνται, δοκιμάζονται και κατακρίνονται. Ο Michael Storper, οικονομολόγος, γεωγράφος και πολεοδόμος⁷, αποδίδει την εγγενή ρευστότητα και δημιουργικότητα του τυπικού αστικού τρόπου ζωής στην αβεβαιότητα που γεννιέται από τις ελάχιστα συντονισμένες και συνεχώς μεταβαλλόμενες σχέσεις κάτω από συνθήκες αυξημένης πίεσης και εγγύτητας «ανάμεσα σε οργανισμούς, ανάμεσα σε ανεξάρτητα άτομα, ανάμεσα σε οργανισμούς και άτομα».

Οι ξένοι δεν είναι καινούρια ανακάλυψη, αλλά οι ξένοι που παραμένουν ξένοι για πολύ καιρό στο ίδιο μέρος, είναι. Σε μια τυπική πόλη της προ-νεωτερικότητας, οι ξένοι δεν είχαν το περιθώριο να παραμείνουν ξένοι για μεγάλο διάστημα. Κάποιους από αυτούς τους κυνηγούσαν ή δεν τους επέτρεπαν εξ αρχής να μπουν στην πόλη. Αυτοί στους οποίους επιτρεπόταν η είσοδος και η παραμονή στην πόλη είχαν σκοπό να την οικειοποιηθούν –μέσα από γρήγορες ερωτήσεις, ώστε να μετέχουν άμεσα στο δίκτυο σχέσεων, με τον ίδιο τρόπο με τους κατοίκους, δηλαδή σε προσωπικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό είχε τις συνέπειες του –εντυπωσιακά διαφορετικές από τις διεργασίες που είναι οικίες σε μας μέσα από την εμπειρία της σύγχρονης, μοντέρνας, πολυπληθούς πόλης.

Ως ο πιο διορατικός κριτικός της αστικής ζωής, ο Lewis Mumford⁸, τονίζει ότι, στην αγορά γύρω από την οποία οργανώνεται μια μεσαιωνική πόλη «τα προϊόντα αλλάζουν χέρια ανάμεσα σε ορατούς πωλητές και πελάτες, οι οποίοι έχουν αποδεχθεί τις ίδιες ηθικές αρχές: η ασφάλεια και η σταθερότητα θεωρούνται πιο σημαντικές από το κέρδος, και οι προσωπικές σχέσεις διαρκούν για μια ζωή, ή και για γενιές. Η ανταλλαγή στην «αγορά» είχε μεγάλη σημασία για την ενίσχυση και τη σταθερότητα των ανθρώπινων δεσμών. Πράγματι μπορούμε να πούμε ότι ήταν, ταυτόχρονα, θεραπεία κατά των ξένων και μια προληπτική μέθοδος κατά της αποξένωσης. Αλλά απ' ό,τι γνωρίζουμε, η ιδιαιτερότητα της αστικής ζωής, είναι ακριβώς η αφθονία της σε αγνώστους, μόνιμους αγνώστους, «παντοτινούς αγνώστους», αυτό καθιστά την πόλη ένα θερμοκήπιο της ανακάλυψης και της καινοτομίας, της αυτοκριτικής, της αποστροφής, της διαφωνίας και της παρότρυνσης της εξέλιξης. Αυτό που ακολουθεί είναι ότι η ομοιοστατική ρουτίνα της αυτό-αναπαραγωγής, σύμφυτη με την προ-νεωτερική πόλη σύμφωνα με την περιγραφή του Lewis Mumford εξυπηρετήσε σαν μια αποτελεσματική τροχοπέδη φέρνοντας την αλλαγή. Το να εξαλειφθεί, δηλαδή, ένα ποσοστό της αβεβαιότητας

6. Βλ. τη συνέντευξη στον Steve Proffitt στη Los Angeles Times, 12 Οκτωβρίου 1997.

7. Storper, M. (1997) *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*, Guilford Press, σ. 235.

8. Mumford, L. (1961) *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*, Harcourt Brace Jovanovitch, σ. 413.

που είχε ριζώσει στις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις, και κατά συνέπεια να δοθεί πιο ισχυρό κίνητρο για την αναζήτηση νέων λύσεων σε παλιά προβλήματα, την ερμηνεία νέων προβλημάτων, τον πειραματισμό, την καινοτομία και την αμφισβήτηση των προϋπάρχοντων μοντέλων λόγω της παλαιότητας τους και της υποτιθέμενης διαχρονικότητάς τους. Αυτή η ιδιότητα των προ-νεωτερικών πόλεων πηγαίνει πολύ πίσω χρονικά, ερμηνεύοντας την αδράνεια και τη στασιμότητα της, συγκριτικά με τη σύγχρονη εμπειρία της αστικής ζωής.

Ο αυξανόμενος αριθμός και η μεγάλη πυκνότητα είναι η πρώτη απάντηση που έρχεται στο νου, στην ερώτηση, γιατί έπαψε να λειτουργεί ο ομοιοστατικός μηχανισμός της μονότονης αυτο-αναπαραγωγής και αυτό-εξισορρόπησης. Η αντιμετώπιση της πιθανής απειλής του να σπασει η ρουτίνα της αβεβαιότητας και της ανατροπής των πραγμάτων με την «από-ξένωση» των ξένων, την προσωποποίηση του απρόσωπου και την οικειοποίηση του νεόφερτου, δεν γίνεται και δεν μπορεί να γίνει, εάν οι αριθμοί των νεοαφηχθέντων που πρέπει να οικειοποιηθούν και να προσωποποιηθούν ξεπερνούν τις ανθρώπινες δυνάμεις αντίληψης και μνήμης.

Η νεώτερη πόλη ως μαζική βιομηχανία αγνώστων

Η διόγκωση των πόλεων οφείλεται εν μέρει, αν και μόνο εν μέρει, στον ξαφνικό υπερπληθυσμό της υπαίθρου (ο οποίος οφείλεται με τη σειρά του στους νέους νόμους για τη γεωργία και τη μίσθωση της γης) που κατέστησε τα παλιά τεχνάσματα μη λειτουργικά. Εξίσου μοιραία όμως, ίσως πιο καθοριστική, ήταν η έλευση των καπιταλιστικών επιχειρήσεων, έτοιμες να εκτοπίσουν και να εξαλείψουν τις απαρχαιωμένες αρχές των συντεχνιών, των δήμων και των κοινοτήτων. Το παλιό, συντεχνιακό μοντέλο δε μπορούσε πλέον να απορροφήσει και να αφομοιώσει την πληθώρα των νεοεισερχόμενων. Το νέο, καπιταλιστικό μοντέλο, απέχοντας πολύ από την τάση της απορρόφησης, της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης των ξένων, έθεσε τη ρήξη των συνηθειών και την από-οικειοποίηση του οικείου. Ο καπιταλισμός ήταν μια μαζική παραγωγή αγνώστων. Προώθησε την αμοιβαία αποξένωση, ώστε να φτάσει να θεωρείται φυσιολογική και να καθιερωθεί ως καθολικό μοτίβο των ανθρώπινων σχέσεων. Όπως είχε διαμαρτυρηθεί και ο Thomas Carlyle, θα καταστεί η «σχέση με μετρητά» ως η μοναδική αποδεκτή, και θα ζητά, ανθρώπινης μορφής ομόλογα.

Όταν οι καπιταλιστικές επιχειρήσεις επαναστάτησαν ενάντια στους «παράλογους περιορισμούς» και στο γεγονός ότι η ανθρώπινη πρωτοβουλία στηρίζεται στο «νεκρό χέρι της παράδοσης» –αυτό που πολεμούσαν ήταν το παχύ στρώμα των αμοιβαίων υποχρεώσεων και δεσμεύσεων με το οποίο ήταν ασφαλείς και προστατευμένες οι ανθρώπινες σχέσεις. Πολέμησαν ενάντια στη διατήρηση της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης υπό την επίβλεψη των από κοινού αποδεκτών ηθικών αρχών και στην τοποθέτηση ζητημάτων ασφάλειας, δικαιοσύνης και σταθερότητας πάνω από τους υπολογισμούς κόστους-και-κέρδους και άλλες επιταγές της οικονομικής λογικής. Επίσης στρατεύτηκαν ενάντια στις επιχειρήσεις που υπηρετούσαν, λιγότερο ή περισσότερο επιτυχώς, ως φύλακες των ηθικών κανόνων και των προτεραιοτήτων που αυτοί οι κανόνες αναλάμβαναν και

προωθούνταν. «Απελευθέρωση των επιχειρήσεων» σήμαινε ούτε λίγο ούτε πολύ, τη σύνθλιψη του αστάλινου περιβλήματος των ηθικών καθηκόντων και υποχρεώσεων που εμπόδιζαν στην επιχειρηματική διορατικότητα και επίλυση να φτάσουν στα όρια που ειδάλλως θα προσέγγιζαν και αναπόφευκτα θα ξεπερνούσαν.

Ο Mumford σημειώνει τη σημαντική αλλαγή στην έννοια της «ελευθερίας» που παρουσιάστηκε από τη στιγμή που οι καπιταλιστές επιχειρηματίες ανέλαβαν το ρόλο των βασικών υπερασπιστών της ελευθερίας στη νέα εποχή: «(τον Μεσαίωνα "ελευθερία" σήμαινε ελευθερία από τους φεουδαρχικούς περιορισμούς, ελευθερία για τις συνεταιριστικές δραστηριότητες του δήμου, του σωματείου, τις θρησκευτικές αρχές. Στις νέες εμπορικές πόλεις, ή *Handelstädte*, ελευθερία σήμαινε ελευθερία από τους δημοτικούς περιορισμούς, ελευθερία για τις ιδιωτικές επενδύσεις, για το ιδιωτικό κέρδος, χωρίς καμία αναφορά στην ευημερία της κοινότητας ως ένα σύνολο...») Στην προσπάθειά τους να εξασθενήσουν και να υπονομεύσουν την τοπική αρχή, ηθικά κατευθυνόμενοι από τις επιχειρηματικές ανάγκες και φιλοδοξίες, έπρεπε να υπονομεύσουν την τοπική αυτονομία και την ατομική αυτάρκεια. Για το σκοπό αυτό, «ολόκληρη η δομή της αστικής ζωής» έπρεπε να εξαλειφθεί. Και αυτό ήταν. Στην περιλήψη της μελέτης των συνεπειών του Mumford, για το πώς η προνεωτερική πόλη μετατράπηκε σε καπιταλιστική πόλη, «ο κάθε άνθρωπος ήταν για τον εαυτό του, και ο διάβολος, εάν δεν πήρε τα έσχατα, τουλάχιστον κράτησε για τον εαυτό του το προνόμιο της οικοδόμησης των πόλεων.¹⁰»

Ο Μαξ Βέμπερ θεώρησε τον διαχωρισμό των επιχειρήσεων από το νοικοκυριό, ως γέννηση του καπιταλισμού στη σύγχρονη μορφή του. Το νοικοκυριό –οι εργασίες και η οικογενειακή εστία– δέσμευσε τις πολυάριθμες περιπτώσεις διαπροσωπικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που κρατούσαν ενωμένη την προ-νεωτερική (και προ-καπιταλιστική) αστική κοινωνία, ενώ παράλληλα διατηρούσε, κατευθυνόταν και ελεγχόταν από την κοινή συνήθεια του ελέγχου. Για τη νέα γενιά των καπιταλιστικών κεφαλαίων, ο διαχωρισμός «από το νοικοκυριό» ισοδυναμούσε με την απελευθέρωση από τους σχολαστικούς κανόνες και τους γραπτούς ή εμπειρικούς κανονισμούς. Αυτό σήμαινε αποδέσμευση των χεριών –ελευθερώνοντάς τα σε νέες περιπέτειες χωρίς κανόνες, σε έναν παρθένο χώρο όπου τα χέρια ήταν λυτά, η πρωτοβουλία απεριόριστη, τα παραδοσιακά καθήκοντα ανύπαρκτα και οι ρουτίνες ακόμα αδημιούργητες και έτοιμες να δημιουργηθούν από το μηδέν σε μια μορφή καλύτερα προσαρμοσμένη στην «επιχειρηματική λογική» που μοιραία θα αντικαταστήσει τη λογική των ηθικών υποχρεώσεων.

Υπήρχαν μόνο δύο πρακτικοί τρόποι με τους οποίους ένας τέτοιος διαχωρισμός θα μπορούσε να εφαρμοστεί και ένας χώρος για μεθοριακού τύπου ελευθερία να παραμεριστεί. Ο ένας τρόπος ήταν να εγκατασταθούν, κυριολεκτικά, σε ένα «*no man's land*» –να προχωρήσουν, δηλαδή, πέρα από τα όρια των καθορισμένων δήμων στους οποίους η κοινοτική υποστήριξη είναι δεδομένη, να βρουν έναν τόπο χωρίς μνήμη και παράδοση, έννοιες οικείες σε όλους. Ο άλλος τρόπος ήταν να ισοπεδώσουν τα παλιά τμήματα της πόλης, για να ανοίξουν μια μαύρη τρύπα στην οποία θα εξαφανιστούν όλες οι παλιές συνήθειες, πρώτα σαν εικόνες και σύντομα και σαν αναμνήσεις, και να καλύψουν το κενό με μια καθαρά νέα λογική, ελεύθερη από την αγωνία της συνέχειας και την ανακούφιση από τα βάρη της.

Και οι δύο τρόποι εφαρμόστηκαν σε πόλεις που τύχαινε να βρίσκονται κατά μήκος της ελικοειδούς διαδρομής του «ασθμαίνοντα, μεταλλικού, τσιριχτού και καπνισμένου» βιομηχανικού τριαξονικού¹¹. Οι πόλεις ξεχύθηκαν πέρα από τα παλιά τους όρια και συνέχισαν να εξαπλώνονται ασταμάτητα, μια και τα σύνορα των πόλεων προσπαθούσαν να προσεγγίσουν τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις οι οποίες ήθελαν να ξεφύγουν από τον έλεγχο των αρχών και έσκαβαν πιο έξω. Ο πληθυσμός τους μεγάλωνε, μια και οι άνθρωποι των μικρών πόλεων, στερήθηκαν την επιβίωσή τους και πλημμύριζαν τα αστικά κέντρα σε αναζήτηση

9. *The City in History*, σ. 415.

10. *The City in History*, σ. 440.

11. *The City in History*, σ. 446.

δουλειάς. Οι βιομηχανοποιημένες πόλεις βρέθηκαν σε έναν ανεμοστρόβιλο διαρκούς αλλαγής, μια και τα παλιά και γνωστά καταλύματα εξαφανίστηκαν και αντικαταστάθηκαν από νέα, με παράξενη εμφάνιση και μικρής διάρκειας ζωή, ώστε να ενσωματωθούν στο οικείο αστικό περιβάλλον.

Ο Mumford έδωσε σε αυτά τα ατυχή μέρη το όνομα «παλαιότεχνικές πόλεις» ("ra-leotechnic towns"). Η εμφάνιση τους, οι ήχοι και οι μυρωδιές, ο τρόπος που ήταν οργανωμένη (ή διαλυμένη) η καθημερινή τους ζωή προσέβαλε την ανθρώπινη ευαισθησία και τις στοιχειώδεις έννοιες ισότητας και ευπρέπειας. Σκουπίδια και απόβλητα έφραζαν τους δρόμους μέχρι που ένας έξυπνος επιχειρηματίας αποφάσισε να τα συγκεντρώσει για να τα πουλήσει σαν κοπριά (στα μέσα του 19ου αιώνα στο Μάντσεστερ υπήρχε μία τουαλέτα για 218 κατοίκους της εργατικής τάξης...). Και ακόμη, τουλάχιστον από την άποψη των καπιταλιστών επιχειρηματιών και των σοφών που θεωρητικοποίησαν τις πρακτικές τους σε οικονομικούς νόμους, «δεν υπήρχε κανένα στεγαστικό πρόβλημα στις πόλεις. Ακόμη και ο πιο άθλια αμειβόμενος εργαζόμενος θα μπορούσε να έχει κέρδος βάσει του εισοδήματός του, υπό τον όρο ότι οι κανονισμοί περί υγείας και ασφάλισης δεν είχαν εισαχθεί ώστε να υπονομεύσουν το ελεύθερο παιχνίδι των οικονομικών δυνάμεων. Εάν το αποτέλεσμα ήταν μια παραγκούπολη (slum), το γεγονός αυτό ήταν μια δικαιολογία για την παραγκούπολη, όχι μια καταδίκη του συστήματος οικονομικού κέρδους.¹³⁾»

Ωστόσο, τα «εξωτερικά πρότυπα» ήταν έτοιμα να εισαχθούν, αν και σταδιακά, αποσπασματικά, και όχι χωρίς να ξεπεραστεί η ανελέητη αντίσταση από τους πρωτοπόρους των επιχειρήσεων, τους οικονομικούς εκπροσώπους τους, και διάφορους προάγγελους της αποδοτικότητας, των ορθολογικών υπολογισμών και του επιχειρηματικού λόγου. Οι πόλεις, συμπεριλαμβανομένων και των «παλαιότεχνικών πόλεων», δεν έμειναν για πάντα στη μεθόριο. Το «no man's land» εν τέλει κατακτήθηκε από το νόμο ή τουλάχιστον από πρόχειρους ηθικούς κανόνες, αν και ο πόλεμος κρατούσε και πολλές μάχες χάθηκαν στον αγώνα για τον τελικό διακανονισμό¹³. Πήρε ολόκληρο τον 19ο αιώνα και ένα μεγάλο μέρος του 20ου για να εισβάλουν και να δημιουργήσουν αποικία στο κομμάτι που αποσπάστηκε από την τοπική κοινότητα, από μια βιομηχανία και ένα εμπόριο που όριζαν δικούς τους κανόνες και ήταν σθεναρά αντίθετα σε οποιαδήποτε ανάμειξη –είτε με το παρελθόν τους, είτε με προηγούμενες εκδοχές, ή με νέες αναδυόμενες μορφές.

Η εγκατάσταση της «σταθερής νεωτερικής» περιόδου

Οι πόλεις του 19ου αιώνα ήταν πεδία μαχών με έντονα αντικρουόμενες τάσεις και εκ διαμέτρου αντιφατικές ιεραρχήσεις αξιών. Η μία έθετε σε προτεραιότητα τους υπολογισμούς του κόστους, τα κέρδη και τις απώλειες, τα κέρδη και τις δαπάνες. Η άλλη, έθετε σαν προτεραιότητα την διεκδίκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ανθρώπινη, αξιοπρεπή ζωή και τις συνθήκες που απαιτούνται για μια αξιοπρεπή διαβίωση. Οι ηγέτες της πρώτης, αρνήθηκαν να υπολογίσουν το κοινωνικό κόστος των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ενώ οι οπαδοί της δεύτερης, για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων απέρριψαν την υπέρτατη αρχή των οικονομικών υπολογισμών.

Οι δύο ιεραρχίες ήρθαν σε αντίθεση μεταξύ τους και ήταν πραγματικά ασύμβατες. Καμιάς οι προωθητές δε θα μπορούσαν εύκολα να εγκαταλείψουν

ή να παραβιάσουν τις αρχές –δεδομένης της εξάρτησης τους από την ψήφο των υποστηρικτών τους, και για τους επιχειρηματίες από την τακτική εισροή των κερδών. Ούτε θα μπορούσαν, πόσο μάλλον θα επιθυμούσαν, μια άνευ όρων παράδοση στον αντίπαλο. Οι επιχειρήσεις από την άλλη, χρειαζόταν το πολιτικό κράτος να εξασφαλίσει μια κοινωνική τάξη μέσα στην οποία να λειτουργήσουν. Οι περισσότεροι επιχειρηματίες κατάλαβαν ότι ο κοινωνικός όλεθρος που θα προκαλούσαν τα χωρίς περιορισμούς κέρδη, θα εξελισσόταν σε απειλή. Οι κυβερνώντες όμως γνώριζαν ότι υπήρχε ένας συγκεκριμένος αριθμός αιτημάτων που θα μπορούσαν να επιβάλλουν στους επιχειρηματικούς προϋπολογισμούς χωρίς να θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο την υποψηφιότητά τους. Καμία πλευρά δε θα μπορούσε να βγει από την αντιπαράθεση απόλυτη νικήτρια. Καμία συμφωνία, πόσο μάλλον μια συναίνεση, δεν ήταν πιθανό να αναδυθεί. Καμία από τις δύο πλευρές δεν υπολόγιζε σοβαρά να αποδεχθεί τις αρχές και τις αξίες της άλλης. Ο δρόμος για την επίλυση ήταν μέσω αντιπαραθέσεων και διαρκούς ανταγωνισμού, μεταξύ οικονομικού εξαναγκασμού και επιβολής του νόμου. Ο μακροπρόθεσμος στρατηγικός στόχος των φορέων των «εξωτερικών προτύπων», ήταν εν συντομία η υπεροχή της πολιτικής σε σχέση με την οικονομία, και της πολιτικής λήψης αποφάσεων σε σχέση με τις κινήσεις που υποκινούνται από τα επιχειρηματικά συμφέροντα.

Λίγο λίγο, μάχη με τη μάχη, επιτεύχθηκε η διευθέτηση. Ο δρόμος για την επίλυση ήταν μέσα από μια μακρά σειρά νομοσχεδίων για τα εργοστάσια, για την ενδυνάμωση των συνδικάτων και των του δήμου. Όλο αυτό έληξε με ένα, περισσότερο ή λιγότερο, πολύπλοκο δίκτυο ομαδικής ασφάλειας έναντι μεμονωμένων ατυχιών και δυστυχίας (η ανεργία, η κακή υγεία, η αναπηρία, η φτώχεια) που μειώθηκε ιστορικά υπό του ονόματος του κράτους πρόνοιας. Το γεγονός ότι ο διακανονισμός θα έφτανε τελικά και, κάποτε όντως έφθασε, επικύρωσε ένα αποτέλεσμα που από ότι φαίνεται, εκ των υστέρων, πράγματι ήταν προεξοφλημένο –λαμβάνοντας υπόψη την αδυναμία της μονόπλευρης νίκης οποιασδήποτε πλευράς εκ των δύο. Αυτό ήταν, πράγματι προαποφασισμένο, δεδομένου ότι και οι δύο πλευρές κατέλαβαν το ίδιο κομμάτι και μοιράστηκαν τις προκλήσεις των εχθροπραξιών. Και οι δύο πλευρές είχαν καθορισθεί τοπικά, δεμένες με τη γη, αδύνατο να μετακινηθούν. Ήταν δεσμευμένες να συναντιούνται ξανά και ξανά, κατοικώντας την ίδια περιοχή και έχοντας προσδιοριστεί από την περιοχή που κατείχαν.

Αυτή ήταν, λοιπόν, η εποχή της «στέρας» νεωτερικότητας, όταν η δύναμη να κάνεις πράγματα και να πιέξεις άλλους να υπακούσουν, ή τουλάχιστον να μην είναι σε θέση να αντισταθούν, μετριόταν από το μέγεθος, το βάρος, τη σκληρότητα και την ισχύ των κτήσεων σου. Η δύναμη της οικονομίας μετριόταν από τον όγκο της εξόρυξης άνθρακα και του λιωμένου σιδήρου. Η δύναμη μεμονωμένων ατόμων των «καπετάνιων της οικονομίας», από το μέγεθος των εργοστασίων τους, το βάρος των μηχανημάτων και τον αριθμό των εργατών που συναθροίζονται ανάμεσα στους τοίχους των βιομηχανικών εγκαταστάσεων τους. Εξαιτίας της εν λόγω εδαφικής σταθερότητας, αυτή ήταν και η στιγμή της πρόσωπο με πρόσωπο, διαρκούς, επιτόπιας επιτήρησης. Η εποχή της από-πάνω-προς-τα-κάτω διαχείρισης, μέσω της συνήθειας και της επαναληψιμότητας των δραστηριοτήτων, με λίγα λόγια, η εποχή της εμπλοκής. Η εμπλοκή ήταν καθοριστική, δεσμεύοντας και τους δύο συνεργάτες, να υποθέτουν και να αναμένουν ότι θα είναι μαζί μέχρι να τους χωρίσει ο θάνατος... Το διαζύγιο ήταν εξίσου δύσκολο, όπως ήταν και ο γάμος το 19ο αιώνα –και ένα μονομερές διαζύγιο ήταν σχεδόν αδιανόητο, δεδομένου ότι κανένας από τους συνεργάτες δεν είχε καλές πιθανότητες να το ξεπεράσει.

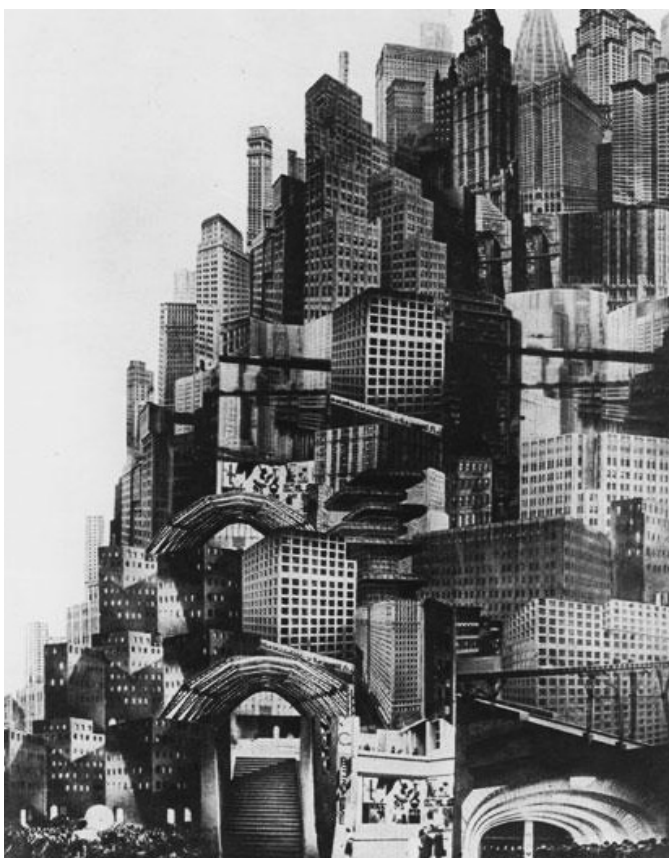
Η δέσμευση να παραμείνουν μαζί για πολύ καιρό προμήνυε μια παρατεταμένη σύγκρουση με πολλές διαμάχες. Και οι διαφωνίες που ανακύπτουν επανειλημμένα, ίσως να χρειάζονται έναν ανοιχτό καυγά για να επιλυθούν, απαιτώντας από όλους να υπακούν στον κανόνα αν θέλετε ειρήνη, ετοιμαστείτε για πόλεμο (si vis pacem,

12, Mumford, L. (1938) *The Culture of Cities*, Νέα Υόρκη, σ. 265, 176.

13. Ο «διακανονισμός» ("settlement"), όπως εξηγεί ο Lars-Henrik Schmidt στο *Settling of Values* (Aarhus, Center for Kulturforskning 1993, σ.1-8) δεν είναι απλά μια απόφαση. Διαφέρει από έναν ορθολογικό υπολογισμό και προχωράει χωρίς «προκαθορισμένα κριτήρια». Δεν «ψάχνει για βοήθεια στην κατανόηση ή στη συλλογιστική» και δεν «αποφασίζει με βάση έννοιες ή αρχές». Ούτε και έχει μια «ορισμένη διαδικασία». Με άλλα λόγια, «διαφέρει από το 'ίσως γνωρίζω' της κατανόησης, από το 'τολμώ να πιστεύω' της κρίσης και από το 'πρέπει να κάνω' της λογικής». Είναι, μπορούμε να πούμε, απόρρυθμισμένος, αντικατοπτρίζοντας μια καυτά αμφισβητούμενη περιοχή αντικρουόμενων και ασυμβίβαστων αξιών που ξεπερνούν μια συμφωνημένη, αποδεκτή ρύθμιση.

para bellum). Όμως, η προοπτική μιας κοινής τύχης σημαίνει και την ανάγκη για αμοιβαίο συμβιβασμό, με τον πόλεμο σαν τη μόνη –δυσάρεστη– εναλλακτική λύση. Μια απλή «σχέση ρευστού» δεν αρκεί, εάν το σύνολο του πληθυσμού της πόλης, αυτοί που έχουν απορροφηθεί από τον βιομηχανικό μύλο και εκείνοι που έχουν μείνει πίσω, είναι ο «εργατικός στρατός» – οι πρώτοι σε ενεργό υπηρεσία, οι δεύτεροι σε εφεδρεία, περιμένοντας να προκύψει ανάγκη. Όλοι πρέπει να είναι έτοιμοι σωματικά για τις δυσκολίες της βιομηχανικής εργασίας, να μην είναι ούτε νηστικοί, ούτε άρρωστοι.

Εξάλλου, η κοινή ζωή σε στενή γειτνίαση, σημαίνει ότι η φτώχεια, οποιονδήποτε κι αν πλήττει, επηρεάζει και όλους τους άλλους. Εάν οι επόπτες και οι εποπτευόμενοι, τα αφεντικά και οι υπάλληλοι, οι διαχειριστές και οι διαχειριζόμενοι, είναι όλοι καθηλωμένοι στην ίδια πόλη, τότε η διάσπαση οποιουδήποτε τμήματος της πόλης θα επηρεάσει αρνητικά και τις άλλες. Επιδημίες που διαρρέουν σιγά σιγά από φτωχογειτονίες μπορεί να μολύνουν και τις πλουσιότερες περιοχές της πόλης, και οι εγκληματικές κινήσεις που εκτρέφονται από την απελπισία των υποβαθμισμένων συνοικιών, θα θέσουν σε κίνδυνο και τους ευκατάστατους πολίτες της. Τα χρήματα που δαπανήθηκαν για την αστική αναβάθμιση, την εκκαθάριση των φτωχογειτονιών, την παροχή πόσιμου νερού, το δίκτυο αποχέτευσης, την περισυλλογή σκουπιδιών, τη φθηνή, προς το παρόν αξιοπρεπή, στέγαση για τους φτωχούς, κλπ., μπορεί να αποτελούν σε ένα βαθμό αποτέλεσμα επιχειρηματικής λογικής, αλλά κανένας επιχειρηματίας δεν θα αρνιόταν ότι για αυτόν και την οικογένειά του, σαν κάτοικοι της πόλης, τα μέτρα αυτά αποσκοπούν στη βελτίωση. Μπορεί να λέμε, χρησιμοποιώντας την τρέχουσα μοδάτη έκφραση, ότι έχουν την ανάγκη να φτιάχνουν πόλεις κατάλληλες για αξιοπρεπή διαβίωση, για την αξιοπρεπή διαβίωση όλων των κατοίκων, μετατράπηκε όμως, σταδιακά αλλά αναπόφευκτα, από μια ανησυχία μερικών μοναχικών φιλελεύθελων ονειροπόλων και καλόκαρδων μεταρρυθμιστών, σε ζήτημα πραγματικά «πέρα από την αριστερά και τη δεξιά».

Μέσω της σύγχρονης ιστορίας τους, οι πόλεις ήταν ο τόπος όπου οι διακανονισμοί μεταξύ αντικρουόμενων συμφερόντων, φιλοδοξιών και δυνάμεων, πολεμήθηκαν, διαπραγματεύτηκαν, υπονομεύτηκαν, ανακλήθηκαν, επαναδιαπραγματεύτηκαν, αμφισβητήθηκαν, βρέθηκαν και χάθηκαν, θάφτηκαν και αναστήθηκαν. Τίποτα δεν έχει αλλάξει από αυτή την άποψη. Η επεξήγηση της δυναμικής μιας πόλης με βάση έναν και μόνο παράγοντα (η πόλη ως κέντρο εμπορίου, μια διοικητική πρωτεύουσα, μια στρατιωτική βάση, ένα θρησκευτικό κέντρο λατρείας κλπ.) – μια συνήθεια που εξακολουθεί να εμμένει από τότε που ο Μαξ Βέμπερ εισήγαγε την τυπολογία των «παραγόντων που παράγουν πόλεις» (city-generating factors)¹⁴, δεν αρκεί για να εξηγήσει τις εκπληκτικές δυναμικές, τις ανατροπές, τις αλλαγές, και την πεισματική απροβλεπτότητα της αστικής ιστορίας. Τώρα, όπως και πριν, ο χώρος της πόλης είναι μια συνάντηση -και μια σύγκρουση- αντιδρώντων δυνάμεων, ασυμβίβαστων αλλά αμοιβαία αποδεκτών τάσεων. Αυτό που είναι καινούριο σήμερα, σε σύγκριση με τη σκιαγράφιση των παραπάνω προϋποθέσεων της «στερεάς» φάσης της σύγχρονης εποχής, είναι ο κατάλογος των μαχόμενων/διαπραγματευτικών δυνάμεων που αναζητούν ή ψηλαφίζουν τη διευθέτησή.

Σε αναζήτηση ενός διακανονισμού για τη «ρευστή νεωτερική» εποχή

Η φύση αυτών των δυνάμεων παραμένει ακόμη σε ανταγωνισμό, αν και υπάρχει μια ευρεία συμφωνία μεταξύ των ερευνητών και των αναλυτών του σύγχρονου αστικού τοπίου, ότι η αναδυόμενη παγκοσμιοποιημένη οικονομική θεωρία είναι ο κυριότερος παράγοντας της αλλαγής. Η συνέπεια της παγκοσμιοποίησης που υπογραμμίζεται πιο συχνά, εις βάρος των άλλων παραγόντων, είναι η ταχέως αυξανόμενη απόσταση μεταξύ δύναμης (αναπτύσσεται παγκόσμια μέσω του «εικονικού» ή «κυβερνο» χώρου, και επομένως όλο και περισσότερο αυτόνομη έναντι του γεωγραφικού, φυσικού χώρου) και πολιτικής, που παραμένει, όπως και τους προηγούμενους αιώνες, τοπική, δεσμευμένη σε συγκεκριμένη περιοχή, ακινητοποιημένη. Όπως περίφημα το έχει τοποθετήσει και ο Manuel Castells¹⁵, «οι ροές ισχύος δημιουργούν την ισχύ των ροών, των οποίων η υλική πραγματικότητα κυριαρχεί η ίδια, ως φυσικό φαινόμενο που δεν είναι δυνατό να ελεγχθεί ή να προβλεφθεί... Οι άνθρωποι ζουν σε τόπους, η ισχύς κυριαρχεί μέσω των ροών». Επιτρέψτε μου να τονίσω αυτό το σημείο: η ισχύς κυριαρχεί διότι ρέει, διότι είναι σε θέση (προσέξτε, να μην το ξεχνάμε ποτέ αυτό!) να ρέει – να ρέει μακριά. Η ανωτερότητα της ισχύος και η κυριαρχία, εμπεριέχονται, αυτές τις μέρες, στην ικανότητα να απαγκιστρώνεσαι, ικανότητα η οποία προφανώς λείπει από περιοχές και ανθρώπους, των οποίων οι ζωές περιορίζονται σε αυτές τις συγκεκριμένες περιοχές.

Αυτό φαίνεται να είναι πέραν κάθε αμφιβολίας. Καθίσταται όλο και πιο προφανές, ότι η αυξανόμενη αποεδαφοποίηση (extraterritoriality) της ισχύος, και η ενίσχυση της συσχέτισης μεταξύ μη δικαιοδοσίας και αδυναμίας (πράγματι, ο βαθμός της μη δικαιοδοσίας γίνεται το κυριότερο μέτρο της ισχύος) είναι τα ονόματα των νέων παιχνιδιών παγκοσμίως, και ο κυριότερος παράγοντας ανάμεσα σε αυτούς που καθορίζουν το επίπεδο της ανθρώπινης δράσης και θέτουν τα όριά της. Το ερώτημα όμως για τη μεγάλη αντιπαράθεση, είναι το αντίκτυπο που ο νέος διαχωρισμός της (παγκόσμιας) ισχύος από την (τοπική) πολιτική, ενδέχεται να έχει ή θα έχει στην αστική ζωή και τις προοπτικές της.

Μια πιο καλή απάντηση σε αυτό το ερώτημα, που εξέφρασε, και πάλι, ο Manuel Castells¹⁶, είναι η αυξανόμενη πόλωση και η διακοπή επικοινωνίας μεταξύ των δύο κόσμων της πόλης: «ο χώρος της ανώτερης τάξης συνήθως συνδέεται με παγκοσμία επικοινωνία και με ένα τεράστιο δίκτυο για την ανταλλαγή, ανοιχτό σε μηνύματα και εμπειρίες που περιλαμβάνουν ολόκληρο τον κόσμο. Στο άλλο άκρο του φάσματος, τοπικά δίκτυα, που συχνά διαχωρίζονται εθνοτικά, στηρίζονται στην ταυτότητά τους σαν να είναι ο πιο πολύτιμος παράγοντας για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, και τελικά της ύπαρξής τους». Αυτή η εικόνα προκύπτει από την περιγραφή αυτών των δύο ξεχωριστών κόσμων. Μόνο ο δεύτερος από τους δύο είναι εδαφικά καθορισμένος και μπορεί να πιαστεί με το δίκτυο των ορθόδοξα γεωγραφικών, πεζών και «προσγειωμένων» εννοιών. Εκείνοι που ζουν στο πρώτο από τους δύο κόσμους μπορεί να είναι, όπως και οι άλλοι, «σε συγκεκριμένο τόπο», αλλά δεν είναι «από τον συγκεκριμένο τόπο»-σίγουρα όχι πνευματικά, αλλά και σωματικά μπορούν να μετακινηθούν όποτε το θελήσουν.

Οι άνθρωποι «από τα πάνω» δεν ανήκουν απαραίτητα στον τόπο που κατοικούν. Τα ενδιαφέροντα τους βρίσκονται (ή μάλλον ρέουν) κάπου αλλού. Κάποιος μπορεί να υποθέσει ότι πέρα από το να μείνει μόνος του, ελεύθερος να απορροφηθεί πλήρως από τα χόμπι του, και να έχει εξασφαλισμένες τις ανάγκες του (όπως αυτές ορίζονται) για μια άνετη ζωή, δεν έχει κανένα αμετακίνητο συμφέρον στην πόλη στην οποία κατοικεί. Ο πληθυσμός της πόλης δεν είναι όπως ήταν για τους ιδιοκτήτες των εργοστασίων και τους εμπόρους υλικών αγαθών και αναχρονιστικών ιδεών, το χωράφι τους, η πηγή πλούτου τους ή μια συνοικία της οποίας έχουν την ευθύνη, για να την επιτηρούν και να τη φροντίζουν. Είναι, σε μεγάλο βαθμό, αμέτοχοι στα θέματα της πόλης «τους» –μιας τοποθεσία μεταξύ

14. Weber, M. 'The Nature of the City', αρχική έκδοση το 1921 στο Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, εδώ το παράθεμα είναι από το The City, σε επιμέλεια και μετάφραση των Don Martindale και Gertrude Neuwirth, Free Press, 1958.

15. Castells, M. (1989) The Informational City: Information, Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process, Blackwell, σ. 349.

16. The Informational City, σ. 228.

17. Σχετικά με τη ρευστή (ή «λογισμική») νεωτερικότητα και τη διάκρισή της από τη στερεή (ή «μηχανολογική») μορφή της, βλ. το βιβλίο μου *Liquid Modernity* (Polity Press 2000).

18. Smith, M. P. (2002) *Transnational Urbanism: Locating Globalization*, Blackwell, σ. 54-5.

19. Βλ. Friedman, J. (1993) 'Where We Stand: a decade of world city research' στο P.L. Knox και P.J. Taylor (επιμ.) *World Cities in a World System*, Cambridge UP και Harvey, D. (1993) 'From Space to Place and Back Again: Reflections on the Condition of Postmodernity' στο Bird, Curtis, Putnam, Robertson και Tickner (επιμ.) *Mapping the Futures*, Routledge.

20. Castells, M. (1997) *The Power of Identity*, Blackwell, σ. 61.

21. Castells, M. "Grassrooting the Space of Flows", in *Cities in the Telecommunication Age: The Fracturing of Geographies*, σ. 20-1.

πολλών, υπό το πρίσμα του κυβερνοχώρου, το γνήσιο σπίτι τους, ακόμη και αν είναι εικονικό.

Ο κόσμος των άλλων, των «από τα κάτω», είναι το αντίστροφο του πρώτου. Καθορίζεται κυρίως από το γεγονός ότι είναι αποκομμένοι από το παγκόσμιο δίκτυο επικοινωνίας, με το οποίο οι «από τα πάνω» είναι συνδεδεμένοι και συντονίζουν τη ζωή τους. Είναι καταδικασμένοι να μείνουν στον ίδιο τόπο –άρα, θα περιμένε κάποιος, τα ενδιαφέροντα τους, μαζί με τα όνειρα και τις ελπίδες, να εστιάζουν στις «τοπικές υποθέσεις». Για αυτούς, ο αγώνας για επιβίωση δίνεται μέσα στην πόλη που κατοικούν, κερδισμένοι ή χαμένοι.

Πολλά μπορούν να ειπωθούν για αυτή την εικόνα. Υπάρχει μια ροπή προς τη σύγχρονη αστική ζωή (και στη ζωή –όπως την προέβλεψε ο Mumford, έχουμε μετακινηθεί στην κοινή μας ιστορία από μια πόλη που ήταν ο κόσμος, στον κόσμο που είναι μια πόλη). Η απόσχιση της νέας παγκόσμιας ελίτ από τις προηγούμενες συνδέσεις της με «το λαό», και το αυξανόμενο χάσμα μεταξύ των κατοίκων που αποχωρούν και αυτών που μένουν πίσω, εύλογα είναι οι σημαντικότερες αλλαγές που συνδέονται με τη διέλευση από το «στέρεο» στο πιο «ρευστό» στάδιο της νεωτερικής εποχής, σε επίπεδο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό¹⁷. Δεν υπάρχει τίποτα άλλο, παρά μόνο αλήθεια σε αυτή την εικόνα. Αλλά όχι ολόκληρη η αλήθεια. Για το δικό μας θέμα, πιο σημαντικό είναι το μέρος της αλήθειας που λείπει, είναι ένα χαρακτηριστικό ζωτικής σημασίας για τη σύγχρονη ζωή.

Το υπό αναζήτηση χαρακτηριστικό είναι η οικεία αλληλεπίδραση μεταξύ των παγκόσμιων πιέσεων και της μόδας μέσα από την οποία καθορίζονται, διαμορφώνονται και αναμορφώνονται οι τοπικές ταυτότητες. Είναι τραγικό λάθος να τοποθετεί κανείς τις «παγκόσμιες» και τις «τοπικές» πτυχές του σύγχρονου τρόπου ζωής και της πολιτικής ζωής σε δύο διαφορετικούς τόπους που επικοινωνούν μόνο οριακά, όπως θα προτείνει τελικά η «αποχώρηση» των «από πάνω». Στην πρόσφατα δημοσιευμένη μελέτη του, ο Michael Peter Smith¹⁸ αντιτίθεται στην άποψη (που υποστηρίζει για παράδειγμα ο David Harvey ή ο John Friedman¹⁹) η οποία αντιπαραθέτει «μια δυναμική αλλά ατοπική λογική παγκόσμιων οικονομικών ροών» με μια «στατική εικόνα του τόπου και της τοπικής κουλτούρα», «που τώρα αποκτά αξία» ως «ζωτικός τόπος» «που να είναι-κανείς-στον κόσμο». Κατά τη γνώμη του Smith, «απέχοντας πολύ απ'το να εκφράσουν μια στατική οντολογία του «είναι» ή της «κοινότητας», οι τοπικές κοινωνίες είναι δυναμικές κατασκευές «στα σκαριά».

Πράγματι, η γραμμή που χωρίζει τον αφηρημένο, «κάπου στο πουθενά», χώρο των παγκόσμιων χειρισμών από τον απτό, συγκεκριμένο «εδώ και τώρα» χώρο των «ντόπιων» μπορεί εύκολα να περάσει στον αιθέριο κόσμο της θεωρίας, στον οποίο το μπερδεμένο περιεχόμενο της ιστορίας του καθενός «ισιώνει» ώστε να ταξινομηθεί και να εγκλωβιστεί, για λόγους καθαρότητας, ο καθένας στο δικό του διαμέρισμα. Η πραγματικότητα της αστικής ζωής δημιουργεί χάος στις τακτοποιημένες διαιρέσεις. Κομψά μοντέλα αστικής ζωής που αναπτύσσουν αιχμηρές αντιθέσεις κατά την εφαρμογή τους μπορεί να προσφέρουν αρκετή πνευματική ικανοποίηση στους κατασκευαστές θεωριών, αλλά λίγη πρακτική καθοδήγηση στους πολεοδόμους και ακόμη λιγότερη στους κατοίκους πόλεων που παλεύουν με τις προκλήσεις της αστικής ζωής.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι πραγματικές δυνάμεις που διαμορφώνουν τις συνθήκες σύμφωνα με τις οποίες λειτουργούμε όλοι, ρέουν στον παγκόσμιο χώρο, ενώ τα θεσμικά όργανα της πολιτικής μας δράσης παραμένουν σε μεγάλο βαθμό κολλημένα στο έδαφος. Είναι, όπως και πριν, τοπικά. Αυτό που ακολουθεί είναι ότι οι τελευταίοι επηρεάστηκαν από την εξοργιστική απουσία εξουσίας και αποτελεσματικής δράσης, και μάλιστα με ένα τρόπο κυρίαρχο στην πολιτική σκηνή. Απ' ότι φαίνεται όμως, υπάρχει μικρό-πολιτική στον εξωεδαφικό

κυβερνοχώρο, την παιδική χαρά των δυνάμεων. Στον δικό μας παγκοσμιοποιημένο κόσμο, η πολιτική τείνει να είναι όλο και περισσότερο, με πάθος, συνειδητά τοπική. Μην έχοντας πρόσβαση στον κυβερνοχώρο, μένει πίσω και αναλαμβάνει τα «άμεσης πρόσβασης» θέματα, τοπικά ζητήματα, σε σχέση με τη γειτονιά. Για τους περισσότερους από μας και για τον περισσότερο χρόνο, αυτά φαίνεται να είναι τα μοναδικά θέματα για τα οποία «μπορούμε να κάνουμε κάτι», να ασκήσουμε επιρροή, να τα διορθώσουμε, να τα βελτιώσουμε. Μόνο σε «τοπικά ζητήματα» η δράση μας μπορεί να «κάνει την διαφορά», όσο για τα υπόλοιπα, τα «υπερ-τοπικά» θέματα, «δεν υπάρχει εναλλακτική» (ή έτσι τουλάχιστον μας λένε συνέχεια οι τοπικοί αρχηγοί και οι περισσότεροι άνθρωποι που ξέρουμε). Υποψιαζόμαστε λοιπόν, ότι θα ολοκληρώσουν το έργο τους ότι κι αν κάνουμε, με τα ανεπαρκή μας μέσα. Και έτσι, ακόμα και τα ζητήματα με αδιαμφισβήτητα παγκόσμιο χαρακτήρα, με βαθιές και σκοτεινές ρίζες και αιτίες, εισέρχονται στην πολιτική μας σφαίρα μόνο μέσω των τοπικών επιπτώσεών τους. Η αναμφισβήτητη παγκόσμια μόλυνση της ατμόσφαιρας ή των υδάτων μετατρέπεται σε πολιτικό ζήτημα όταν μια χωματερή για τοξικά απόβλητα πάει να εγκατασταθεί δίπλα στο σπίτι μας ή στη γειτονιά μας. Η αυξανόμενη ανησυχία για την εμπορευματοποίηση της υγείας, αναμφίβολα μια συνέπεια του ανταγωνισμού των πολυεθνικών της φαρμακοβιομηχανίας, αποκτά πολιτική σκοπιά όταν το γειτονικό νοσοκομείο γκρεμίζεται ή καταργείται το γηροκομείο. Οι κάτοικοι της Νέας Υόρκης, που έπρεπε να αντιμετωπίσουν το χάος που προκάλεσε η παγκόσμια τρομοκρατία –και τα συμβούλια και οι αρχηγοί των υπόλοιπων πόλεων που έπρεπε να αναλάβουν την ευθύνη για την ατομική ασφάλεια των πολιτών, θεωρούνται πλέον ευάλωτοι μπροστά σε δυνάμεις πολύ πέρα από την κυριότητα οποιουδήποτε δήμου. Η παγκόσμια καταστροφή της ζωής και ο ξεριζωμός εδραιωμένων πληθυσμών εισάγεται στον ορίζοντα της πολιτικής μας δράσης όταν οι πολύχρωμοι οικονομικοί μετανάστες συνωστίζονται στους κάποτε ομοιόμορφους δρόμους... Για να μην μακρηγορώ: οι πόλεις έχουν μετατραπεί σε χωματερές των παγκόσμιων προβλημάτων. Οι κάτοικοι των πόλεων και οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι τους έχουν βρεθεί αντιμέτωποι με ένα έργο που δε μπορούν με καμιά φαντασία να εκπληρώσουν: το να πρέπει να βρίσκουν τοπικές λύσεις στις παγκόσμιες αντιθέσεις.

Εξού και το παράδοξο που διαπίστωσε ο Castells²⁰, «όλο και περισσότερη τοπική πολιτική, σε ένα κόσμο δομημένο από όλο και αυξανόμενες παγκόσμιες διαδικασίες». «Υπήρχε παραγωγή νοήματος και ταυτότητας: η γειτονιά μου, η κοινότητά μου, η πόλη μου, το σχολείο μου, το δέντρο μου, το ποτάμι μου, η παραλία μου, η εκκλησία μου, η γαλήνη μου, το περιβάλλον μου». «Ανυπεράσπιστοι μπροστά στην παγκόσμια λαίλαπα, οι άνθρωποι κολλημένοι στον εαυτό τους». Να σημειωθεί ότι όσο περισσότερο είναι «κολλημένοι στον εαυτό τους», τόσο περισσότερο «ανυπεράσπιστοι είναι απέναντι στην παγκόσμια λαίλαπα», αλλά επίσης και πιο ανήμποροι –προς μεγάλη χαρά των παγκόσμιων διαχειριστών, οι οποίοι δεν έχουν κανένα λόγο να φοβούνται τους ανυπεράσπιστους- να ορίζουν τα τοπικά, δηλαδή τα φαινομενικά δικά τους νοήματα και ταυτότητες. Όπως αναφέρει σε άλλο σημείο ο Castells²¹, η δημιουργία του «ρευστού χώρου» θέτει μια νέα (παγκόσμια) ιεράρχηση της κυριαρχίας-μέσω-της-απειλής-της-αποχώρησης. Ο «ρευστός χώρος» μπορεί να «ξεφύγει από τον έλεγχο κάθε ντόπιου»- ενώ (και επειδή!) «ο χώρος του τόπου είναι περιορισμένος, τοπικός, και έτσι όλο και πιο αδύναμος σε σχέση με την ευελιξία του ρευστού χώρου, με μοναδική ευκαιρία αντίδρασης των ιδίων των περιοχών, την πιθανότητα να αρνηθούν το δικαίωμα προσγείωσης των δυσβάσταχτων ροών –για να δουν τελικά ότι θα προσγειωθούν σε μια άλλη κοντινή περιοχή, προκαλώντας έτσι την περιθωριοποίηση των επαναστατημένων κοινοτήτων».

22. Transnational Urbanism, σ. 108.

23. Sanchez Prieto, M. (2001) 'Escape from Social Utopia: New Art in Argentina and Chile', Third Text, σ. 75-84.

Οι τοπικές πολιτικές –και κυρίως οι αστικές πολιτικές– έχουν υπερφορτωθεί, είναι αναμενόμενο λοιπόν να μετριάσουν τις συνέπειες της εκτός ελέγχου παγκοσμιοποίησης με μέσα και πόρους που η ίδια η παγκοσμιοποίηση κατέστησε ανεπαρκή.

Στον ταχέως παγκοσμιοποιημένο κόσμο, κανένας δεν είναι εύκολα και απλά «παγκόσμιος διαχειριστής». Το περισσότερο που μπορούν να καταφέρουν τα μέλη της παγκόσμιας ελίτ είναι ένα πιο ευρύ πεδίο εφαρμογής της κινητικότητας τους. Εάν τα πράγματα γίνουν πολύ έντονα για να είναι άνετα, και ο χώρος γύρω από τις κατοικίες της πόλης αποδειχθεί πολύ επικίνδυνος και δύσκολος να τον διαχειριστούν, μπορούν να μετακινηθούν κάπου αλλού –μια επιλογή που δεν είναι εύκολη για τις υπόλοιπες κοντινές γειτονίες. Η δέσμευση τους προς τα ζητήματα της πόλης είναι μάλλον λιγότερο συνεπής σε σχέση με αυτούς που έχουν λιγότερη ελευθερία να σπάσουν το δεσμό μονομερώς. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι στην αναζήτηση «νοήματος και ταυτότητας», την οποία χρειάζονται εξίσου με τον διπλανό τους, μπορούν να αφήσουν εκτός υπολογισμών το μέρος που κατοικούν και εργάζονται. Είναι κομμάτι του χώρου της πόλης, όπως όλοι οι υπόλοιποι άντρες και γυναίκες, και οι επιδιώξεις της ζωής τους αναγράφονται σε αυτόν. Σαν παγκόσμιοι διαχειριστές, ίσως να περιφέρονται στον κυβερνοχώρο. Αλλά σαν ανθρώπινα όντα, κινούνται και παραμένουν στον φυσικό χώρο. Το περιβάλλον καθορίζεται και συνεχώς προσαρμόζεται εκ νέου βάσει των ανθρώπινων αγώνων για το νόημα και την ταυτότητα τους. Η ανθρώπινη εμπειρία περισυλλέχτηκε και τα μηνύματα της συγκεντρώθηκαν, οργανώθηκαν, έγιναν αποδεκτά ή απορρίφθηκαν και τέθηκαν υπό διαπραγμάτευση, ανά τον κόσμο. Είναι λοιπόν σε αυτά τα μέρη, και από αυτά τα μέρη, που οι ανθρώπινες επιδιώξεις και επιθυμίες γεννήθηκαν, και έζησαν με την ελπίδα να εκπληρωθούν, απογοήτευσαν τον κίνδυνο –και τις περισσότερες φορές– απογοητεύτηκαν.

Οι σύγχρονες πόλεις είναι το πεδίο μάχης στο οποίο οι παγκόσμιες δυνάμεις, τα τοπικά νοήματα και οι ταυτότητες συναντιούνται, συγκρούονται και αναζητούν μια ικανοποίηση, ή απλά έναν διακανονισμό –μια αίσθηση συμβίωσης που ελπίζουν να φέρει τελικά την ειρήνη, αλλά σαν κανόνας πλέον αποδεικνύεται, ότι φέρει απλά μια ανακωχή, ένα διάλειμμα για να επαναφέρουν τις τσακισμένες άμυνες και να αναδιοργανώσουν τις μάχιμες μονάδες. Είναι αυτή η αντιπαράθεση, και όχι κάποιος μεμονωμένος παράγοντας, που θέτει σε κίνηση και καθοδηγεί τις δυναμικές της «ρευστής πόλης». Και για να μην υπάρχει κάποιο λάθος: οποιασδήποτε πόλης, αλλά όχι όλων στον ίδιο βαθμό. Ο Michael Peter Smith στο πρόσφατο ταξίδι του στην Κοπεγχάγη²² έχει καταγράψει σε περίπατο μιας ώρας «μικρές ομάδες Τούρκων, Αφρικανών, και μεταναστών από τη Μέση Ανατολή», παρατήρησε «πολλές γυναίκες με μαντήλα», διάβασε «πινακίδες σε διάφορες μη-ευρωπαϊκές γλώσσες», και είχε «μια πολύ ενδιαφέρουσα κουβέντα με ένα Ιρλανδό *barman*, σε μια αγγλική *pub*, απέναντι από το *Tivoli Garden*». Αυτές οι εμπειρίες πεδίου αποδεικνύονται χρήσιμες, λέει ο Smith στη διάλεξη που έδωσε μετά το ταξίδι, «όταν κάποιος επέμεινε ότι η διεθνικότητα είναι φαινόμενο των «παγκόσμιων πολέων» όπως η Νέα Υόρκη ή το Λονδίνο, αλλά έχει μικρή σχέση με νησιωτικές πόλεις όπως η Κοπεγχάγη».

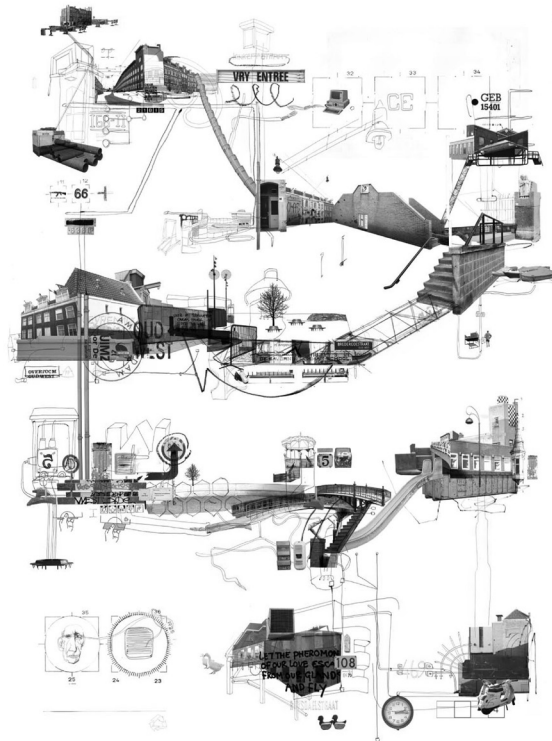
Ρευστή νεωτερική πόλη, ή εκεί όπου οι χώροι της ροής και οι χώροι των τόπων συναντιούνται

Οι πόλεις του κόσμου, όλες αλλά και οποιαδήποτε από αυτές, επηρεάζονται από τη νέα παγκόσμια αλληλεξάρτηση όλων των κομματιών της ανθρωπότητας, όσο απομακρυσμένα, απομονωμένα και περιφερειακά και αν είναι αυτά. Οι επιπτώσεις της αλληλεξάρτησης μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο εμφανείς, μπορεί να φτάνουν με κεραυνοβόλα ταχύτητα ή να είναι καθυστερημένες, αλλά κανένας τόπος δεν έχει πραγματική ανοσία στην εισβολή τους. Είναι της μόδας σήμερα να

κάνει κανείς λόγο για «πολλαπλές νεωτερικότητες» -αλλά από μια κρίσιμη άποψη όλες οι νεωτερικότητες είναι εκπληκτικά παρόμοιες: σύμφωνα με το πόσο ευάλωτες είναι στην παγκόσμια εξάρτηση. Για τις τέχνες στη Λατινική Αμερική, τόπο που συχνά αναπαρίσταται ως «μια ξεχωριστή ήπειρος» που θέτει τη δική της εκδοχή της σύγχρονης ζωής ενάντια στις εσκεμμένα ομοιογενείς παγκόσμιες πιέσεις, η Margarita Sanchez Prieto πρόσφατα παρατήρησε²³ ότι «μεταφράζουν τη νέα πολιτιστική ατμόσφαιρα ή το περιβάλλον που διαμορφώνει την καθημερινότητα: καθημερινές εμπειρίες που χαρακτηρίζονται από μια αύξηση της ιδιωτικοποίησης... και την εδραίωση ενός τρόπου ζωής δομημένου από την αποπλάνηση και την απάθεια. Όλα αυτά είναι τα χαρακτηριστικά προϊόντα μιας εποχής εμπορικής οικονομίας και καταναλωτισμού, καθώς και μια αναζωογόνηση του παρόντος ως αποτέλεσμα μιας εξασθένησης της τελεολογικής αντίληψης περί προόδου και πίστης στο μέλλον...» Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τις τέχνες που εκτίθενται στο Metropolitan Museum of Modern Art, στην Tate Gallery, στη Louisiana ή στο Charlottenburg...

Στην αντιπαράθεση ανάμεσα στο «χώρο των ροών» και στο «χώρο των τόπων», κανένας από τους αντιμαχόμενους δεν μπορεί να διεκδικήσει προτεραιότητα και κανένας δεν μπορεί να απορριφθεί ως ξένος ή φτιαχτός. Αντίθετα σύμφωνα με τη διαδεδομένη άποψη, τα νοήματα και οι ταυτότητες που είναι τοπικά δεν είναι η «πραγματική πραγματικότητα» της πόλης που δέχεται την επίθεση, παραμορφωμένη και διαβρωμένη από την καρκινική εξάπλωση του «υπερεθνικού» ξεριζωμού. Η μάχη τους δεν είναι μια ενδιάμεση κατάσταση από την οποία ο ένας θα βγει νικητής. Άλλοι πόλεμοι, που μπορεί να καταλήγουν με το νικητή να γίνεται ο μοναδικός ηγέτης του πεδίου μάχης από το οποίο ο αντίπαλος έχει κυνηγηθεί και εξοριστεί -αυτή βέβαια, είναι μια ολότελα απίθανη προοπτική για την αστική σύγκρουση των δύο στενά συνυφασμένων διαστάσεων της ρευστής-νεωτερικής ζωής. Κανένας από τους δύο χώρους δεν μπορεί να επιβιώσει από μόνος του. Και οι δύο μπορούν να ζήσουν μόνο σε αμοιβαίο εναγκαλισμό. Ο «χώρος των ροών» χρειάζεται από τον φαινομενικό του αντίπαλο -το «χώρο των τόπων»- να ανταποκρίνεται σε ανθρώπινες ανάγκες στις οποίες είναι ο ίδιος ανίκανος να ανταπεξέλθει. Εξάλλου, οφείλει τη δύναμή του στην ξεκάθαρη άρνηση να νοιάζεται για τέτοιες ανάγκες. Ο «χώρος των τόπων» χρειάζεται από τον ομολογημένο αντίπαλό του -δηλαδή το «χώρο των ροών»- να τραβά, να απορροφά και να συγκρατεί τη συνεχή εισροή ανθρώπινων παθών. Εξάλλου, οφείλει τη διαρκή έλξη του, άρα και την τροφή της ενέργειάς του, στις διαρκείς απώλειες αναγκών που αναζητούν απελπισμένα ένα καταφύγιο. Οι δύο δηλωμένοι εχθροί μπορούν να ζήσουν μόνο σε μια κατάσταση μάχης: κανένας δε θα επιβιώνει μιας νίκης. Κανένας δε θα επιβιώνει ούτε από τη λήξη των εχθροπραξιών, αν μπορούσε κανείς έστω να σκεφτεί μια τέτοια λήξη. Η διαμάχη τους μπορεί να είναι οτιδήποτε άλλο παρά ένας πόλεμος τριβής.

Το μεγαλύτερο μέρος της αλλαγής που έρχεται, και θα συνεχίσει να έρχεται, δεν μπορεί να εξηγηθεί παρά μόνο με αναφορά σε έναν από τους δύο συνυφασμένους/αντιμαχόμενους/συμπληρωματικούς/συνεργαζόμενους χώρους. Οι αλλαγές προκύπτουν από την αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο, και αποκλειστικά σε αυτό το πλαίσιο της αλληλεπίδρασης μπορούν να γίνουν κατανοητοί και (αν είναι δυνατό) διαχειρίσιμοι. Για αυτόν το λόγο και οι αλλαγές ξεφεύγουν περίτρανα από τις προσδοκίες, πόσο μάλλον από τον έλεγχο, κάθε μεμονωμένης υποστήριξης (τοπικά συμφέροντα ή προώθηση παγκόσμιων τάσεων). Η κάθε πλευρά θα έπρεπε να εκτιμά τις κινήσεις της άλλης, και πολλές από τις πρωτοβουλίες της κάθε πλευράς θα ήταν απαντήσεις στην πρώτη κίνηση

της άλλης. Ο διεξοδικός σχεδιασμός (και ειδικά ο μακροπρόθεσμος διεξοδικός σχεδιασμός) του μέλλοντος της πόλης, που πάντα ήταν ένα εγχείρημα άκαρπο και κάποιες φορές αντιπαραγωγικό, μοιάζει σήμερα, περισσότερο από ποτέ, παράλογος και χωρίς προοπτικές.

Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την εύστοχη ορολογία του Franz Rosenzweig (ακόμα και αν εισήχθη και αναπτύχθηκε σε ένα διαφορετικό πλαίσιο²⁴) και να πούμε ότι για να είναι ο αστικός σχεδιασμός βιώσιμη πρόταση, πρέπει να υιοθετήσει τη στρατηγική της «γραμματικής» και όχι της «λογικής» σκέψης -το είδος στρατηγικής που, αμεθόδετα, χρησιμοποιείται από την ομιλία και εξελίσσεται σε διάλογο. «Η ομιλία δεσμεύεται από τον χρόνο και τρέφεται από τον χρόνο». Η ομιλία «δεν ξέρει εκ των προτέρων ακριβώς πού θα τελειώσει. Παίρνει τα συνθήματά της από άλλους. Στην πραγματικότητα, ζει χάρη στη ζωή κάποιου άλλου, είτε αυτός ο άλλος είναι εκείνος που ακούει μια ιστορία, απαντάει στην πορεία ενός διαλόγου, ή συμμετέχει σε ένα τραγούδι». Η αντίθετη (και απόλυτα λανθασμένη, μια και είναι ξεκάθαρα αυτοκαταστροφική) στρατηγική θα ήταν να δρα σαν «σκεπτόμενος που ξέρει τις σκέψεις του εκ των προτέρων». Εκείνη η αντίθετη στρατηγική αφοπλίζει και αποδυναμώνει τον χρήστη της απέναντι στις μεταπτώσεις της εν εξελίξει συζήτησης: καθιστά το υποκείμενο ανέτοιμο για τους ελιγμούς της συζήτησης, μια διαδικασία κατά την οποία «συμβαίνει κάτι». Χρειαζόμαστε ετοιμότητα, όχι σχέδια. Χρειαζόμαστε την ετοιμότητα που επιτρέπει τον εντοπισμό της ανερχόμενης πρόκλησης όταν ακόμα είναι εντός των δυνατοτήτων του υποκειμένου να αντιδράσει, και που οικειοποιείται τα λάθη όταν είναι ακόμα δυνατό να διορθωθούν. Αυτού του είδους η ετοιμότητα θα ήταν η κεντρική ανησυχία αυτού που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε, παίρνοντας το ίχνος από τον Rosenzweig, «γραμματικό σχεδιασμό» ή «διαλογικό σχεδιασμό»: ένας σχεδιασμός που αντιλαμβάνεται ότι δεν είναι μόνος στο έδαφος και ούτε απολαμβάνει αδιαίρετο έλεγχο του εδάφους, και ότι δεν τον παίρνει να επιλέξει τη μοναξιά, ή να επιτρέψει να αφηθεί μόνος -εφόσον το αντίτιμο θα ήταν η απώλεια του ελέγχου των στόχων και των αντικειμένων του και η αυτοπροκαλούμενη ανικανότητα.

Ασφάλεια εναντίον ελευθερίας, ή η αντινομία της αξίας της αστικής ζωής

Ο συνδυασμός των παγκοσμιοποιητικών πιέσεων και της εδαφικά προσανατολισμένης αναζήτησης ταυτότητας που βάζει σε κίνηση και οδηγεί τη δομική ανάπτυξη της πόλης αντανακλάται στις φαινομενικά αντικρουόμενες επιθυμίες και προσδοκίες των κατοίκων. Από τη μία υπάρχει η επίμονη και συνεπής «MacDonaldοποίηση» του αστικού περιβάλλοντος (ο όρος εισήχθη και πρωτοχρησιμοποιήθηκε πριν από μια δεκαετία από τον George Ritzer²⁵), με την πιεστική τάση για τυποποίηση και με συνέπεια την ανιαρή ομοιομορφία του αστικού περιβάλλοντος. Όποιοι και αν είναι οι τροχοί κίνησης αυτής της διαδικασίας, η ενθουσιώδης αποδοχή των αποτελεσμάτων της από τους πελάτες τους είναι ο τροχός που ορίζει την ταχύτητά της. Οι κάτοικοι μιας πόλης, στην οποία όλες οι ρουτίνες «σπάνε» τακτικά και κανένα γνώριμο ορόσημο δεν είναι

πραγματικά άτρωτο μπροστά στην παλίρροια της διαρκούς αλλαγής, λαχταρούν τη σπάνια παρηγοριά της προβλεψιμότητας και της τακτικότητας, και τα εστιατόρια MacDonald's, όπως και η γρήγορα επεκτεινόμενη οικογένεια των μιμητών τους, υπόσχονται -και παρέχουν- το «νησί» και για τις δύο. Εδώ, επιτέλους, μπορεί κανείς να αισθανθεί ασφαλής: μπορεί κανείς να είναι σίγουρος ότι θα πάρει αυτό που περιμένει και θέλει. Όσο λιγότερο προβλέψιμη γίνεται η ευρύτερη σκηνή της πόλης, τόσο ανεβαίνει η αξία των μικρο-περιοχών, όπως τα εστιατόρια MacDonald, ή τα καφέ Starbuck, ή τα φαγάδικα Steak House και Pizza Hut, που παρέχουν μια καλοδεχούμενη ανακούφιση από την μπερδεμένη και ανήσυχη καινοτομία.

Επιπλέον πλεονεκτήματα της «MacDonaldποίησης» αποτελούν η ικανοποίηση της ανάγκης των παγκόσμιων ανθρώπων των επιχειρήσεων να χαλαρώνουν(τουλάχιστον περιστασιακά), και των περιπετειωδών τουριστών, οι οποίοι παρά την όρεξή τους για αλλαγή τόπου δε θέλουν το μέρος να αποτελεί και πολύ μεγάλη αλλαγή, οπότε λαχταρούν μια όαση οικειότητας μέσα σε ένα ξένο περιβάλλον που απαιτεί επαγρύπνηση. Η αλυσίδα ξενοδοχείων Holiday Inn, που εξυπηρετεί κυρίως τους ανθρώπους των παγκόσμιων επιχειρήσεων, υπόσχεται στους πελάτες ότι δε θα υπάρχει «καμία έκπληξη», ενώ τα τουριστικά θέρετρα που στοχεύουν στον μαζικό τουρισμό «προσφέρουν μια ευρεία επιλογή από ρουτινοποιημένες δραστηριότητες σε εξωτικά σκηνικά όπου ο επισκέπτης μπορεί να μείνει χωρίς να πρέπει να διακινδυνεύσει στο άγνωστο και απρόβλεπτο περιβάλλον της τοπικής ζωής σε ένα τροπικό νησί²⁶».

Με τις ελπίδες για μια τακτοποιημένη, διάφανη και προβλέψιμη «δεατή πόλη» να έχουν σχεδόν εγκαταλειφθεί και να έχουν μείνει με ελάχιστη ισχύ (ή ακόμα και αξιοπιστία), οι τεθλιμμένες ουτοπικές επιθυμίες για το εξαιρετικό φιλικό προς τον άνθρωπο περιβάλλον που συνδυάζει την ενδιαφέρουσα ποικιλία με την ασφάλεια, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο κανένα από τα δύο αυτά απαραίτητα για την ευτυχία συστατικά, έχουν εστιαστεί σε μικρότερους, και άρα πιο εφικτούς και ρεαλιστικούς, στόχους. Αντί να παλεύουμε να αναμορφώσουμε τον δρόμο, ας τον απελευθερώσουμε από τους κινδύνους του, ας τρέξουμε να βρούμε καταφύγιο και ας κλειδώσουμε την πόρτα πίσω μας. Οι αλυσίδες από αραιά, αλλά ευρέως εξαπλωμένες μίνι-ουτοπίες παγιωμένες ως πραγματικότητες είναι η δεύτερη καλύτερη επιλογή, υποκατάστατα «του φτωχού» για εκείνη τη μία μεγάλη ουτοπία, γνωστή για τη διαρκή της τάση να αφηφά την πραγματικότητα που δεν προσαρμόζεται στο σχήμα της.

Το μαγικό κράμα ασφάλειας και περιπέτειας -επίβλεψης και ελευθερίας, ρουτίνας και έκπληξης, ομοιότητας και ποικιλίας- αναζητάται, με ανάμικτη επιτυχία, σε ένα αρχιπέλαγος από προκατασκευασμένα νησιά με προσχεδιασμένη τάξη, με τεράστιο ζήλο για την ελπίδα να βρεθεί αυτό το θεσπέσιο αμάλγαμα στις ακτές τους να ξεθωριάζει και να διαλύεται. Η λαχτάρα για καταφύγιο έχει τη μυστήρια τάση να αυτοτροφοδοτείται: μόνο και μόνο επειδή η αναζήτηση έχει εστιαστεί στις οάσεις, ο κόσμος ανάμεσά τους μοιάζει όλο και πιο πολύ σαν έρημος. Οι έρημοι όμως είναι διφορούμενοι τόποι: είναι το υλικό από το οποίο πλάθονται τόσο οι ρομαντικοί ρεμβασμοί, όσο και οι πεζοί φόβοι. Σε αντίθεση με τις ίδιες τις οάσεις, μέσα στις οποίες τα πάντα είναι προσχεδιασμένα, προμελετημένα, ασφαλή ενάντια στην κακοτυχία και προστατευμένα με εγγύηση επιστροφής χρημάτων, ο κόσμος ανάμεσα στα νησιά της ασφαλούς περιπέτειας -οι φαρδείς και οι στενοί δρόμοι της πόλης της καθημερινότητας, οι ευρύχωρες και οι πηγμένες πλατείες της, τα φωτεινά και τα σκοτεινά περάσματα, οι κοντινές και οι μακρινές γειτονιές της πόλης- δελεάζουν με την υπόσχεση ενός τζόγου: υπάρχουν συναρπαστικές περιπέτειες και ανείπωτοι κίνδυνοι αναμειγμένα σε αναλογίες που δεν μπορεί να υπολογίσει ο δύστυχος περιπατητής, και που εμφανίζονται με μια ακολουθία που δεν μπορεί να προβλέψει. Η μη δοκιμασμένη και άγνωστη περιπέτεια είναι το στοιχείο που έλκει στην πόλη· το μη δοκιμασμένο και άγνωστο ρίσκο είναι το στοιχείο που απωθεί.

24. Rosenzweig, F. (1999) *Understanding the Sick and the Healthy: A View of World, Man, and God*, Harvard UP, σ. 14.

25. Βλ. Ritzer, G. (1993) *The McDonaldization of Society*, Pine Forge Press.

26. Hannigan, J. (1998) *Fantasy City: Pleasure and Profit in the Postmodern Metropolis*, Routledge, σ. 82.

Ο John Hannigan έχει κάνει αναδρομή στην περίπλοκη διαδρομή της πρόσφατης ιστορίας των αμερικανικών πόλεων. Αυτό που μαθαίνουμε από τη μελέτη του είναι ότι ο ξαφνικός τρόμος για το έγκλημα που παραμονεύει στις σκοτεινές γωνίες των κέντρων των πόλεων χτύπησε τους κατοίκους των αμερικανικών μητροπολιτικών περιοχών στο δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα και οδήγησε στη «λευκή έξοδο» από τα κέντρα των πόλεων -παρόλο που, λίγα μόνο χρόνια πριν, εκείνα τα «κέντρα των πόλεων» αποτελούσαν ισχυρούς μαγνήτες για τα πλήθη που λαχταρούσαν να απολαύσουν εκείνη τη μαζική διασκέδαση που μόνο τα κέντρα των μεγάλων πόλεων, και όχι οι άλλες, λιγότερο πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές, μπορούσαν να προσφέρουν. Ανεξάρτητα από το εάν εκείνος ο φόβος είχε πραγματική βάση ή εάν η ξαφνική έκρηξη της εγκληματικότητας ήταν κατασκευασμα της πυρετώδους φαντασίας· τα ερημωμένα και εγκαταλεημένα κέντρα των πόλεων, «ένας φθίνων αριθμός ανθρώπων που αναζητούν απολαύσεις και μια ακόμα μεγαλύτερη αντίληψη των πόλεων ως επικίνδυνα μέρη να βρεθεί κανείς» ήταν το αποτέλεσμα. Για μια τέτοια πόλη, το Detroit, ένας άλλος συγγραφέας παρατήρησε το 1989²⁷ ότι οι «δρόμοι της είναι τόσο έρημοι μετά το σουρούπο που η πόλη μοιάζει με πόλη φάντασμα –όπως και η Washington, DC· η πρωτεύουσα του έθνους. Ο Hannigan θεωρεί ότι είχε αρχίσει μια αντίστροφη τάση προς το τέλος του αιώνα. Μετά από πολλά χρόνια λιτότητας με πανικό του τύπου «μη βγεις απόψε» και με τις «ερημοποιητικές» του επιπτώσεις στις πόλεις, οι Αμερικανοί δημογέροντες σε σύμπραξη με τους επενδυτές πάλεψαν για να ξανακάνουν τα κέντρα των πόλεων διασκεδαστικά και μαγνήτες για τους επίδοξους γλεντζέδες, καθώς «η ψυχαγωγία επιστρέφει στο κέντρο της πόλης» και οι «ημερήσιοι εκδρομείς» έλκονται και πάλι στο κέντρο με την ελπίδα να βρουν εκεί κάτι «συναρπαστικό, ασφαλές και μη διαθέσιμο στα προάστια²⁸».

Ομολογουμένως, αυτές οι απότομες, νευρωτικές στροφές 180 μοιρών στην κατάσταση των πόλεων είναι στις Ηνωμένες Πολιτείες, με τους επίμονους φυλετικούς ανταγωνισμούς και εχθρότητες, που συνήθως κοχλάζουν και ενίοτε εκρήγνυνται, πιο εξέχουσες και αιφνίδιες απ' ότι αλλού, όπου η φυλετική διαμάχη και η προκατάληψη δεν πυροδοτούν αισθήματα αβεβαιότητας και σύγχυσης που σιγοκαίνε. Με μια ηπιότερη, πιο μετριασμένη μορφή, η αμφιθυμία της έλξης και της απώθησης και η εναλλαγή πάθους και αποστροφής προς, τη ζωή στη μεγάλη πόλη σημαδεύουν, ωστόσο, την ιστορία πολλών, ίσως των περισσότερων, Ευρωπαϊκών πόλεων.

Αναμιξοφιλία εναντίον αναμιξοφοβίας, ή η συμπεριφορική αντινομία της αστικής ζωής²⁹

Ότι και αν συμβαίνει στην ιστορία των πόλεων, και όσο δραστικά και αν μεταμορφώνεται η χωρική δομή, η όψη και το ύψος τους με το πέρασμα των χρόνων και των αιώνων, ένα χαρακτηριστικό παραμένει σταθερό: οι πόλεις είναι χώροι όπου ξένοι μένουν και κινούνται σε στενή εγγύτητα μεταξύ τους. Καθώς είναι μόνιμο συστατικό της αστικής ζωής, η πανταχού παρουσία ξένων στο οπτικό και απτικό πεδίο προσθέτει και έναν βαθμό αδιάκοπης αβεβαιότητας σε όλες τις επιδιώξεις των κατοίκων των πόλεων· αυτή η παρουσία, που είναι αδύνατο να αποφευχθεί για περισσότερο από μια σύντομη στιγμή, είναι μια θάνατη πηγή άγχους και της, συνήθως, αδρανούς επιθετικότητας που ενίοτε εκρήγνυται. Ο αένας, ακόμα κι όταν είναι υποσυνείδητος, φόβος του αγνώστου αναζητά απεγνωσμένα αξιόπιστες διεξόδους. Οι συσσωρευμένες αγωνίες τείνουν να ξεφορτώνονται εναντίον της επιλεγμένης κατηγορίας «ξένων» που χρησιμοποιείται για να ενσαρκώσει «την ίδια την παραξενιά». Με την εκδίωξή τους από τα σπίτια και τα μαγαζιά κάποιου, το τρομακτικό φάντασμα της αβεβαιότητας, για λίγο, εξορκίζεται. Το ομοίωμα του τρομερού τέρατος της ανασφάλειας καίγεται. Τα συνοριακά φράγματα που επιμελώς ορθώνονται ενάντια στους «ψευδείς αιτούντες άσυλο» και στους οικονομικούς μετανάστες, ορθώνονται με την ελπίδα να ενισχύσουν μια ασταθή, ακανόνιστη και απρόβλεπτη ύπαρξη. Αλλά η ρευστή-νεωτερική ζωή είναι καταδικασμένη να παραμείνει ακανόνιστη και ιδιότροπη, και έτσι η ανακούφιση είναι σύντομη, και οι ελπίδες που συνδέονται με τα «σκληρά και αποφασιστικά μέτρα» τσακίζονται μόλις υψώνονται.

Ο ξένος είναι, εξορισμού, ένα υποκείμενο που υποκινείται από προθέσεις που μπορεί κανείς να μαντέψει, στην καλύτερη περίπτωση, αλλά που δε θα μάθει ποτέ με βεβαιότητα. Ο ξένος είναι η άγνωστη μεταβλητή σε όλες τις εξισώσεις που υπολογίζονται όταν λαμβάνονται αποφάσεις για το τί θα κάνει και πώς θα φερθεί κανείς· και άρα, ακόμα και όταν δεν φέρονται επιθετικά ή με έμπρακτη αγανάκτηση, η παρουσία ξένων εντός του πεδίου δράσης προκαλεί ανησυχία, καθώς καθιστά δύσκολη την πρόβλεψη των επιπτώσεων της δράσης και των πιθανοτήτων επιτυχίας ή αποτυχίας της. Το να μοιράζονται το χώρο με ξένους, το να ζουν σε ανεπιθύμητη αλλά ενοχλητική εγγύτητα με ξένους, είναι η κατάσταση από την οποία οι κάτοικοι της πόλης βρίσκουν δύσκολο, ίσως απίθανο, να αποδράσουν. Η εγγύτητα των ξένων είναι η μοίρα τους, και πρέπει να πειραματιστούν με αυτόν τον τρόπο ζωής (*modus vivendi*), να τον δοκιμάσουν και να τον ελέγξουν, και (αν όλα πάνε καλά) να τον βρουν προκειμένου να κάνουν την συγκατοίκηση ευχάριστη και τη ζωή υποφερτή. Αυτή η ανάγκη είναι «δεδομένη», αδιαπραγμάτευτη· αλλά ο τρόπος με τον οποίο οι κάτοικοι της πόλης ικανοποιούν αυτήν την ανάγκη είναι ζήτημα επιλογής. Και επιλογή γίνεται καθημερινά –είτε με πράξη είτε με παράληψη, εκ σχεδίου ή εξ ορισμού· με συνειδητή απόφαση ή απλώς ακολουθώντας, τυφλά και μηχανικά, τα συνήθη μοτίβα· με κοινή συζήτηση και διαβούλευση ή απλώς ακολουθώντας, ατομικά, τα αξιόπιστα, επειδή είναι τώρα της μόδας και δήθεν κατοχυρωμένα, μέσα.

Για το São Paulo, τη μεγαλύτερη, πολυπληθέστερη και πιο γρήγορα αναπτυσσόμενη Βραζιλιάνικη πόλη, η Teresa Caldeira³⁰ γράφει: «Το São Paulo είναι σήμερα μια πόλη τοίχων. Φυσικά εμπόδια έχουν κατασκευαστεί παντού –γύρω από σπίτια, πολυκατοικίες, πάρκα, πλατείες, κτίρια γραφείων και σχολεία... Μια νέα αισθητική ασφάλειας διαμορφώνει όλους τους τύπους κατασκευής και επιβάλλει μια νέα λογική παρακολούθησης και απόστασης...» Όποιος/α μπορεί να ανταπεξέλθει οικονομικά, αγοράζει για τον εαυτό του/της κατοικία σε "condominium", ένα ερημητήριο που φυσικά βρίσκεται εντός, αλλά κοινωνικά και πνευματικά εκτός, πόλης. «Οι κλειστές κοινότητες πρέπει να είναι ξεχωριστοί κόσμοι. Οι διαφημίσεις τους προτείνουν έναν συνολικό «τρόπο ζωής» που θα αντιπροσώπευε μια εναλλακτική στην ποιότητα ζωής που προσφέρεται από την πόλη και τον

27. Widick, B.J. (1989) *Detroit: City of Race and Class Violence*, Wayne State UP, σ. 210.

28. *Fantasy City*, σ. 43, 51.

29. ΣτΜ. *Mixophilia vs. mixophobia, or the attitudinal antinomy of city life* στο πρωτότυπο.

30. Caldeira, T. (1996) 'Fortified Enclaves: The new Urban Segregation', στο *Public Culture*, σ. 303-28.

επιδεινούμενο δημόσιο χώρο της). Ένα από τα πιο εξέχοντα χαρακτηριστικά του condominium είναι «η απομόνωση και η απόσταση από την πόλη... Απομόνωση σημαίνει διαχωρισμός από εκείνους που θεωρούνται κοινωνικά κατώτεροι» και, όπως επιμένουν οι παράγοντες ανάπτυξης και οι μεσίτες, «ο παράγοντας κλειδί για να διασφαλιστεί αυτό είναι η ασφάλεια. Αυτό σημαίνει φράχτες και τοίχοι που περικυκλώνουν τα condominium, φύλακες σε υπηρεσία 24 ώρες το εικοσιτετράωρο που ελέγχουν τις εισόδους, και ένα φάσμα εγκαταστάσεων και υπηρεσιών, για να κρατάνε τους άλλους έξω».

Όπως όλοι ξέρουμε, οι φράχτες δεν μπορούν παρά να έχουν δύο πλευρές... Οι φράχτες διαιρούν τον κατά τα άλλα ομοιόμορφο χώρο σε ένα «μέσα» και ένα «έξω», αλλά αυτό που είναι το «μέσα» για εκείνους που βρίσκονται από τη μία πλευρά του φράχτη είναι το «έξω» για εκείνους που βρίσκονται από την άλλη. Οι κάτοικοι των condominium φράσουν τους εαυτούς τους «έξω» από την αντιπαθητική, ταραχώδη και άγρια ζωή της πόλης και «μέσα» στην όαση ηρεμίας και ασφάλειας. Με τον ίδιο τρόπο, ωστόσο, φράσουν όλους τους άλλους έξω από τους αξιοπρεπείς και ασφαλείς τόπους των οποίων το επίπεδο είναι διατεθειμένοι και πρόθυμοι να συντηρήσουν, και τους αφήνουν στους ίδιους ακριβώς άθλιους και ρυπαρούς δρόμους τους οποίους προσπαθούν, χωρίς να λογαριάζουν το κόστος, να κλείσουν από έξω. Ο φράκτης διαχωρίζει το «εθελούσιο γκέτο» από τα πολλά επιβεβλημένα. Για τους εντός του εθελούσιου γκέτο, τα άλλα γκέτο είναι χώροι όπου «δεν μπαίνουμε». Για τους εντός των επιβεβλημένων, η περιοχή στην οποία είναι περιορισμένοι (με τον αποκλεισμό από άλλους χώρους) είναι ο χώρος από τον οποίο «δεν μπορούμε να βγούμε».

Στο São Paulo (με το Rio de Janeiro, το δεύτερο μεγαλύτερο πολεοδομικό συγκρότημα της Βραζιλίας, να μη βρίσκεται πολύ πίσω) η τάση διαχωρισμού και αποκλεισμού φανερώνει το πιο κτηνώδες και αδίστακτο πρόσωπό της, αλλά ο αντίκτυπος της απαντάται, μολονότι με ηπιότερη μορφή, στις περισσότερες μητροπολιτικές πόλεις. Είναι παράδοξο ότι οι πόλεις που αρχικά κατασκευάστηκαν για να παρέχουν ασφάλεια για όλους τους κατοίκους τους, σχετίζονται σήμερα περισσότερο με τον κίνδυνο παρά με την ασφάλεια. Όπως το θέτει η Nan Elin³¹, «ο παράγοντας του φόβου [στη δόμηση και αποδόμηση των πόλεων - Z.B.] έχει σαφέστατα αυξηθεί, όπως καταδεικνύεται από την αύξηση στις κλειδωμένες πόρτες αυτοκινήτων και σπιτιών και στα συστήματα ασφαλείας, από τη δημοτικότητα των «περιφραγμένων» και «ασφαλών» κοινοτήτων για όλες τις ηλικιακές και εισοδηματικές ομάδες, και από την αυξανόμενη παρακολούθηση των δημόσιων χώρων, για να μη γίνει αναφορά στις ατελείωτες αναφορές κινδύνου που εκπέμπονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης». Γνήσιες και υποτιθέμενες απειλές για το σώμα και την περιουσία του ατόμου μετατρέπονται γρήγορα σε κεντρικούς παράγοντες οποτεδήποτε εξετάζονται τα προσόντα και τα μειονεκτήματα ενός τόπου κατοικίας. Έχουν επίσης τοποθετηθεί στην ανώτερη θέση στις μεσιτικές εμπορικές πολιτικές. Η αβεβαιότητα για το μέλλον, η ευπάθεια της κοινωνικής θέσης και η υπαρξιακή ανασφάλεια, πανταχού παρόντα συνοδευτικά της ζωής στον «ρευστό νεωτερικό» κόσμο, τα οποία πηγάζουν από μακρινούς τόπους και άρα παραμένουν υπεράνω του ατομικού ελέγχου, τείνουν να είναι εστιασμένες στους κοντινότερους στόχους και να διοχετεύονται στις ανησυχίες για την προσωπική ασφάλεια· αυτού του είδους οι ανησυχίες που συμπυκνώνονται στη συνέχεια σε ορμές διαχωρισμού/αποκλεισμού και που οδηγούν αμείλικτα σε πολέμους του αστικού χώρου.

Όπως μπορούμε να μάθουμε από την οξυδερκή μελέτη του νεαρού Αμερικανού κριτικού αρχιτεκτονικής/πολεοδομίας, Steven Flusty³², η εξυπηρέτηση αυτού του πολέμου και, συγκεκριμένα, ο σχεδιασμός τρόπων άρνησης στους αντιπάλους -ταωρινούς ή δυνητικούς- της πρόσβασης στον διεκδικούμενο χώρο και τρόπων διατήρησής τους σε ασφαλή απόσταση από αυτόν, αποτελούν τις πιο εμφανείς και γρήγορα επεκτεινόμενες ενασχολήσεις της αρχιτεκτονικής καινοτομίας και της αστικής ανάπτυξης στις αμερικανικές πόλεις. Οι καινοφανείς, πιο περήφανα διαφημισμένες, και ευρέως μιμούμενες κατασκευές είναι «απαγορευτικοί χώροι» –«σχεδιασμένοι για να παρεμποδίζουν, να απωθούν ή να φιλτράρουν τους εν δυνάμει χρήστες». Συγκεκριμένα, ο ρόλος των «απαγορευτικών χώρων» είναι να διαιρούν, να διαχωρίζουν και να αποκλείουν –όχι να χτίζουν γέφυρες, εύκολα περάσματα και τόπους συνάντησης, να διευκολύνουν την επικοινωνία και γενικά να συνδέουν τους κατοίκους της πόλης. Οι αρχιτεκτονικές/πολεοδομικές εφευρέσεις που διακρίνονται, παρατίθενται και ονομάζονται από τον Flusty είναι τα τεχνολογικά εκσυγχρονισμένα αντίστοιχα των προ-νεωτερικών τάφρων, πυργίσκων και πολεμιστρών στα τείχη των πόλεων· μόνο που αντί να προστατεύουν την πόλη και όλους τους κατοίκους της από τον εξωτερικό εχθρό, κτίζονται για να διαχωρίσουν τους κατοίκους της πόλης και, εφόσον τους έχουν στιγματίσει ως αντιπάλους, να προστατέψουν τους μεν από τους δε. Μεταξύ των εφευρέσεων που ονομάζει ο Flusty, υπάρχει ο «ολισθηρός χώρος» –«χώρος που δεν μπορεί να προσεγγιστεί εξαιτίας στρεβλωμένων, επιμηκυμένων ή εκλιπόντων διόδων προσέγγισης»· ο «ακανθώδης χώρος» –«χώρος του οποίου δεν μπορεί να γίνει άνετη χρήση, καθώς προφυλάσσεται με τέτοιες λεπτομέρειες όπως ποτιστικά στον τοίχο που ενεργοποιούνται για να διώχνουν όσους ακουμπούν σ' αυτόν ή κεκλιμένα πεζούλια που αποτρέπουν το κάθισμα»· και ο «νευρικός χώρος» –«χώρος του οποίου δεν μπορεί να γίνει χρήση χωρίς επιτήρηση λόγω του ενεργού ελέγχου με περιπολίες ή/και των απομακρυσμένων τεχνολογιών που τροφοδοτούν σταθμούς ασφαλείας». Αυτοί και άλλου είδους «απαγορευτικοί χώροι» έχουν μόνο έναν σκοπό: να κόβουν εξωεδαφικούς θύλακες από τη συνεχή αστική επικράτεια –να ορθώνουν μικρά φρούρια μέσα στα οποία τα μέλη της υπερ-εδαφικής παγκόσμιας ελίτ μπορούν να περιπολούνται, να καλλιεργούν και να απολαμβάνουν τη σωματική τους ανεξαρτησία και την πνευματική τους απομόνωση από την τοπικότητα. Στο τοπίο της πόλης γίνονται ορόσημα της αποσύνθεσης της τοπικής κοινής ζωής.

Οι εξελίξεις που περιγράφονται από τον Steven Flusty είναι υψηλής τεχνολογίας εκδηλώσεις της πανταχού παρούσας αναμιξοφοβίας³³, μιας ευρέως διαδεδομένης αντίδρασης –που χαζεύει το μυαλό, παγώνει το αίμα και σπάει τα νεύρα– στην ποικιλία ανθρώπινων τύπων και τρόπων ζωής που συνυπάρχουν στους δρόμους των σύγχρονων πόλεων και στις πιο «κοινές» (διαβάζεται: απροστάτευτες με «απαγορευτικούς» χώρους) γειτονίες τους. Καθώς η πολυφωνία και η ποικιλότητα του αστικού περιβάλλοντος της εποχής της παγκοσμιοποίησης εδραιώνονται, που μάλλον θα γίνουν εντονότερες και όχι ηπιότερες με τον καιρό, οι εντάσεις που προκύπτουν από την ανεπανόρθωτη ανοικειότητα του σκηνικού μάλλον θα συνεχίσουν να ξυπνούν ορμές διαχωρισμού.

Το ξαλάφρωμα από τέτοιες ορμές μπορεί (προσωρινά, αλλά επανειλημμένα) να ανακουφίζει την εγειρόμενη ένταση. Οι διαφορές που δημιουργούν τη σύγχυση και την ανησυχία μπορεί να είναι επίμονες και ανιάτες, αλλά ίσως το δηλητήριο να μπορεί να ζουληχτεί από το κεντρί με την εκχώρηση σε κάθε μορφή ζωής του δικού της ξεχωριστού, που να εμπρικλείει και να αποκλείει, ξεκάθαρα σημαδεμένου και καλά περιφρουρημένου φυσικού χώρου... Εξαιρούμενης αυτής της ακραίας λύσης, ίσως μπορεί κανείς τουλάχιστον να διαφυλάξει για τον εαυτό του, για τους δικούς του και για άλλους «σαν τον ίδιο», μια επικράτεια προστατευμένη από τον χαμό και την ακαταστασία που πλήττει ανεπανόρθωτα τις άλλες αστικές περιοχές.

Η «αναμιξοφοβία» φανερώνεται στο δρόμο προς νησιά της ομοιότητας και της

31. Elin, N. (1997) 'Shelter from the Storm, or Form Follows Fear and Vice Versa', στο Nan Elin (επιμ.) *Architecture of Fear*, Princeton Architectural Press, σ. 13, 26.

32. Flusty, S. (1997) 'Building Paranoia', στο *Architecture of Fear*, σ. 48-52.

33. ΣτΜ. Μίχορφοβία στο πρωτότυπο.

34. Sennett, R. (1996) *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*, Faber & Faber, σ. 39, 42.

35. ό.π., σ. 194.

36. Στμ. Μίχορhillia στο πρωτότυπο.

πανομοιότητας μέσα από τη θάλασσα της ποικιλίας και της διαφορετικότητας. Οι ρίζες της αναμιξοφοβίας είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, κοινότοπες –εύκολα εντοπίσιμες, εύκολα κατανοητές αλλά όχι απαραίτητα εύκολα συγχωρούμενες. Όπως εισηγείται ο Richard Sennett³⁴, «το αίσθημα του “εμείς”, το οποίο εκφράζει μια επιθυμία για ομοιότητα, είναι ένας τρόπος να αποφεύγουν οι άνθρωποι τη βαθύτερη εξέταση του άλλου». Υπόσχεται, θα μπορούσαμε να πούμε, κάποια πνευματική παρηγοριά: την προοπτική της ευκολότερης συνύπαρξης μέσω της ακύρωσης των προσπαθειών για την κατανόηση, τη διαπραγμάτευση και τον συμβιβασμό που απαιτεί η συμβίωση με τη διαφορετικότητα. «Σύμφυτη με τη διαδικασία διαμόρφωσης μιας συνεκτικής εικόνας της κοινότητας είναι η επιθυμία αποφυγής της πραγματικής συμμετοχής. Η αίσθηση κοινών δεσμών χωρίς να υπάρχουν κοινές εμπειρίες προκύπτει εξ αρχής επειδή οι άνθρωποι φοβούνται τη συμμετοχή, φοβούνται τους κινδύνους και τις προκλήσεις που κρύβει, φοβούνται τον πόνο που προκαλεί». Ο δρόμος προς μια «κοινότητα ομοιότητας» είναι ένα σημάδι απόσυρσης, όχι μόνο από το άλλο που βρίσκεται έξω, αλλά και από τη δέσμευση με τη ζωντανή αλλά ταραχώδη, θελκτική αλλά άχαρη, διάδραση που υπάρχει μέσα. Η γοητεία της «κοινότητας ομοιότητας» είναι όμοια με αυτή που παρουσιάζει μια ασφάλεια ενάντια στα ρίσκα από τα οποία είναι γεμάτη η καθημερινή ζωή σε ένα πολύφωνο κόσμο. Δε μειώνει, πόσο μάλλον αποτρέπει τα ρίσκα. Όπως όλα τα καταπραϋντικά, απλώς υπόσχεται ένα καταφύγιο από τα πιο άμεσα και τρομακτικά αποτελέσματά τους.

Η επιλογή της απόδρασης που προκαλείται από την αναμιξοφοβία έχει μια ύπουλη και επιβλαβή συνέπεια από μόνη της: όσο πιο αυτοδιαϊωνίζομενη και αυτοενισχυόμενη είναι η στρατηγική, τόσο πιο αναποτελεσματική είναι. Ο Sennett εξηγεί γιατί συμβαίνει –πράγματι, έτσι πρέπει να είναι– αυτό³⁵: «οι πόλεις στην Αμερική έχουν αναπτυχθεί με τέτοιο τρόπο κατά τις τελευταίες δεκαετίες ώστε οι εθνοτικές περιοχές να γίνουν σχετικά ομοιογενείς: φαίνεται πως δεν είναι ατύχημα ότι ο φόβος για τον απέξω έχει επίσης μεγαλώσει στο βαθμό που οι κοινότητες αυτές έχουν αποκοπεί». Όσο περισσότερο μένουν οι άνθρωποι σε ένα ομοιογενές περιβάλλον –με τη συντροφιά άλλων «σαν κι αυτούς», με τους οποίους μπορούν να «κοινωνικοποιούνται» επιπόλαια και ξεκάθαρα, χωρίς να διατρέχουν τον κίνδυνο της παρεξήγησης και χωρίς την ενοχλητική αναγκαιότητα να μεταφράζουν μεταξύ ξεχωριστών κόσμων νοημάτων–, τόσο πιθανότερο είναι να «ξεμάθουν» την τέχνη της διαπραγμάτευσης κοινών νοημάτων και έναν τρόπο συμβίωσης (*modus co-vivendi*).

Επειδή έχουν ξεχάσει τις δεξιότητες που απαιτούνται για τη συμβίωση με τη διαφορετικότητα ή έχουν αμελήσει να τις αποκτήσουν, δεν είναι να απορεί κανείς που τέτοιοι άνθρωποι βλέπουν την προοπτική του να αντιμετωπίσουν τους αγνώστους πρόσωπο με πρόσωπο, με εντεινόμενο τρόμο. Οι άγνωστοι τείνουν να παρουσιάζονται ακόμα πιο τρομακτικοί καθώς γίνονται πιο ξένοι, ανοικίοι και ακατανόητοι, και καθώς η αμοιβαία επικοινωνία, η οποία θα μπορούσε τελικά να αφομοιώσει τη «διαφορετικότητα» με τη ζωή και τον κόσμο του καθενός, εξασθενεί ή δεν ξεκινά καθόλου. Η επιθυμία για ένα ομοιογενές, εδαφικά απομονωμένο περιβάλλον μπορεί να πυροδοτείται από την αναμιξοφοβία, αλλά η εφαρμογή του εδαφικού διαχωρισμού είναι το σωσίβιο και ο τροφοδότης αυτής της αναμιξοφοβίας.

Αλλά η αναμιξοφοβία δεν είναι ο μόνος μαχόμενος στο αστικό πεδίο μάχης. Η ζωή στην πόλη είναι μια διαβόητα αμφίθυμη εμπειρία. Έλκει και απωθεί, αλλά για να γίνει ακόμα πιο σύνθετη η δοκιμασία του κατοίκου της πόλης, είναι οι ίδιες πτυχές της αστικής ζωής που, διακεκομμένα και ταυτόχρονα, έλκουν και απωθούν... Η αλλόκοτη ποικιλία του αστικού περιβάλλοντος είναι μια πηγή φόβου (ειδικά για τους ανθρώπους ανάμεσά μας που έχουν «χάσει τους γνώριμους τρόπους»), έχοντας πέσει σε μια κατάσταση έντονης αβεβαιότητας εξαιτίας των αποσταθεροποιητικών διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης). Η ίδια καλειδοσκοπική λάμψη του αστικού

τοπίου, που ποτέ δε στερείται καινοτομίας και έκπληξης, έχει, ωστόσο, τη δική της γοητεία και σαγηνευτική δύναμη, στην οποία είναι δύσκολο να αντισταθεί κανείς.

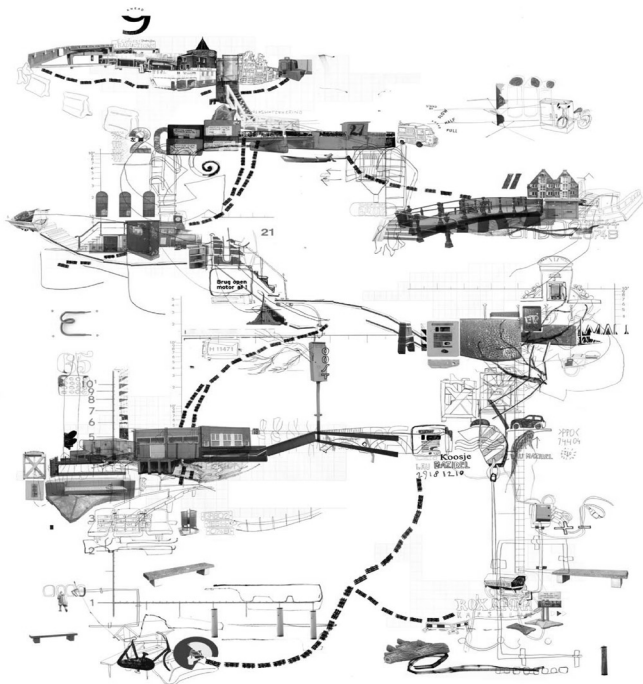
Η αντιμετώπιση του αέναου και διαρκώς εκθαμβωτικού θεάματος της πόλης δε βιώνεται, επομένως, ξεκάθαρα ως πληγή ή κατάρρα, ούτε και η προστασία από αυτή γίνεται αντιληπτή ως καθαρή ευλογία. Η πόλη προκαλεί ταυτόχρονα, τόσο την αναμιξοφιλία³⁶ όσο και την αναμιξοφοβία. Η αστική ζωή είναι μια εγγενώς και αδιόρθωτα αμφίθυμη υπόθεση. Όσο πιο μεγάλη και ετερογενής είναι μια πόλη, τόσο περισσότερα θέλητρα μπορεί να υποστηρίξει και να προσφέρει. Η μαζική συμπύκνωση αγνώστων είναι, ταυτόχρονα, απωθητικός και ισχυρότατος μαγνήτης που διαρκώς έλκει νέες κουστωδίες ανδρών και γυναικών που έχουν κουραστεί από τη μονοτονία της αγροτικής ζωής ή της ζωής σε μικρές πόλεις, που έχουν βαρεθεί την επαναλαμβανόμενη ρουτίνα της, και έχουν απελπιστεί από την έλλειψη ευκαιριών. Η ποικιλία υπόσχεται ευκαιρίες, πολλές και διαφορετικές, που ταιριάζουν με όλες τις δεξιότητες και με κάθε γούστο –και έτσι, όσο μεγαλύτερη είναι η πόλη, τόσο πιθανότερο είναι να τραβήξει τον αυξανόμενο αριθμό ανθρώπων που απορρίπτονται ή που τους αρνούνται διαμονή και ευκαιρίες σε μέρη που είναι μικρότερα και, επομένως, λιγότερο ανεκτικά προς την ιδιοσυγκρασία τους, καθώς και πιο περιορισμένα στις ευκαιρίες που προσφέρουν. Φαίνεται πως η αναμιξοφιλία, όπως ακριβώς και η αναμιξοφοβία, είναι μια αυτοπροωθούμενη, αυτοαναπαραγώμενη και αυτοαναζωογονούμενη τάση. Καμιά από τις δύο δεν είναι πιθανό να εξαντληθεί, ούτε και να χάσει από τη ζωντάνια της.

Η αναμιξοφοβία και η αναμιξοφιλία συνυπάρχουν σε κάθε πόλη, αλλά συνυπάρχουν επίσης και εντός του κάθε κατοίκου πόλης. Ομολογουμένως, αυτή είναι μια ανήσυχη συμβίωση, γεμάτη οργή, παρόλο που υποδηλώνει πολλά για τους ανθρώπους που δέχονται τη ρευστή-νεωτερική αμφιθυμία.

Έξω από τον φαύλο κύκλο;

Εφόσον είναι δεδομένο ότι οι αγνώστοι θα ζήσουν τις ζωές τους παρέα, όποιες και να είναι οι μελλοντικές ανατροπές και αλλαγές της αστικής ιστορίας, η τέχνη της ειρηνικής και χαρούμενης συμβίωσης με το διαφορετικό, και της ικανότητας να επωφελείται ανενόχλητα κανείς από την ποικιλία ερεθισμάτων και ευκαιριών που προσφέρει το ποικιλόχρωμο αστικό σκηνικό, αποκτούν ύψιστη σημασία ανάμεσα στις δεξιότητες που απαιτούνται για τη ζωή του κατοίκου μιας πόλης. Ακόμα και αν δεν προβλέπεται απόλυτη εξάλειψη της αναμιξοφοβίας, δεδομένης της αυξανόμενης ανθρώπινης κινητικότητας της ρευστής-νεωτερικής εποχής και της επιταχυνόμενης αλλαγής στους ρόλους, τα σενάρια και τα σκηνικά του αστικού τοπίου, ίσως κάτι να μπορεί να γίνει για να επηρεάσει τις αναλογίες με τις οποίες αναμιγνύονται η αναμιξοφιλία και η αναμιξοφοβία και, άρα, να μειώσει την μπερδεμένη, αγχωτική και οδυνηρή επίδραση της αναμιξοφοβίας.

Υπάρχουν πολλά που μπορούν να κάνουν οι αρχιτέκτονες και οι πολεοδόμοι προκειμένου να διευκολύνουν την ανάπτυξη της αναμιξοφιλίας και να περιορίσουν τις περιστάσεις που προκαλούν αναμιξοφοβικές αντιδράσεις στις προκλήσεις της αστικής ζωής. Και υπάρχουν πολλά που μπορούν να κάνουν, και που πράγματι κάνουν, για να διευκολύνουν τα αντίθετα αποτελέσματα. Όπως έχουμε ήδη δει, ο διαχωρισμός των οικιστικών περιοχών και των χώρων δημόσιας χρήσης, ο

37. Βλ. για παράδειγμα William B. Beyer, 'Cyberspace or Human Space: Wither cities in the Age of Telecommunications?' στο *Cities in the Telecommunications Age*, σ. 176-8.

οποίος είναι εμπορικά ελκυστικός για τους εργολάβους ως μια γρήγορη λύση στις αγωνίες που προκαλούνται από την αναμιξοφοβία, είναι στην πραγματικότητα η κεντρική αιτία της αναμιξοφοβίας. Οι λύσεις δημιουργούν, τρόπος του λέγειν, τα προβλήματα που ισχυρίζονται ως επιλύουν: οι κατασκευαστές περιφραγμένων κοινοτήτων και επιτηρούμενων condominium, και οι αρχιτέκτονες «απαγορευτικών χώρων», δημιουργούν, αναπαράγουν και επιδεινώνουν την ανάγκη και τη ζήτηση που ισχυρίζονται πως ικανοποιούν. Η αναμιξοφοβική παράνοια αυτοτροφοδοτείται και λειτουργεί ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Αν ο διαχωρισμός προσφέρεται και εφαρμόζεται ως επαναστατική θεραπεία για τον κίνδυνο που εκπροσωπείται από τους ξένους, τότε η συμβίωση με αυτούς γίνεται κάθε μέρα όλο και πιο δύσκολη. Η ομογενοποίηση των χώρων κατοικίας και η μετέπειτα μείωση, μέχρι το ελάχιστο, κάθε εμπορίου και επικοινωνίας μεταξύ τους είναι η αλάνθαστη συνταγή για να διατηρείται η παρόρμηση για αποκλεισμό και διαχωρισμό ισχυρή και βαθιά. Ένα τέτοιο μέτρο μπορεί να βοηθά στη μείωση της οδύνης που υφίστανται οι άνθρωποι που πάσχουν από αναμιξοφοβία, αλλά η ίδια η θεραπεία είναι παθογόνα και κάνει την αρρώστια βαθύτερη, έτσι ώστε να απαιτούνται διαρκώς νέες και ισχυρότερες «δόσεις φαρμάκου για να διατηρείται ο πόνος σε ανεκτά χαμηλά επίπεδα». Η κοινωνική ομοιογένεια του χώρου, που τονίζεται και ισχυροποιείται από τον χωρικό διαχωρισμό, μειώνει την ανοχή των κατοίκων του στη διαφορά και έτσι πολλαπλασιάζει τις περιστάσεις για αναμιξοφοβικές αντιδράσεις, κάνοντας την αστική ζωή να μοιάζει πιο «επιρρεπής στον κίνδυνο» και άρα πιο βασανιστική, αντί να της προσδίδει μεγαλύτερη αίσθηση ασφάλειας και άρα να την καθιστά πιο ήρεμη και απολαυστική.

Πιο ευνοϊκή για την οχύρωση και την καλλιέργεια αναμιξοφιλικών συναισθημάτων θα ήταν η αντίθετη αρχιτεκτονική και πολεοδομική στρατηγική: η διάδοση ανοικτών, δελεαστικών και φιλόξενων δημόσιων χώρων, τους οποίους όλες οι κατηγορίες κατοίκων θα έμπαιναν στον πειρασμό να επισκεφτούν τακτικά και να μοιραστούν εν γνώσει τους. Όπως επισήμανε ο Hans Gadamer στο διάσημο *Tuth and Method* του, η αμοιβαία κατανόηση γεννάται από την «σύντηξη των οριζόντων» -των γνωστικών οριζόντων, δηλαδή, των οριζόντων που σχεδιάζονται και επεκτείνονται κατά την συσσώρευση εμπειρίας στη ζωή. Η «σύντηξη» που απαιτεί η αμοιβαία κατανόηση μπορεί να προκύψει μόνο από την αμοιβαία εμπειρία, και η κοινή εμπειρία είναι ασύλληπτη χωρίς κοινό χώρο. Λες και γίνεται με στόχο την τεράστια εμπειρική απόδειξη της υπόθεσης του Gadamer, έχει παρατηρηθεί ότι οι χώροι που έχουν κρατηθεί για τις προσωπικές συναντήσεις (ή και μόνο για την «παρέα»), για την εστίαση στα ίδια εστιατόρια, για την κατανάλωση ποτών στα ίδια μπαρ) μεταξύ των επιχειρηματιών που ταξιδεύουν και άλλων μελών της αναφανόμενης περιπλανώμενης ελίτ ή «παγκόσμιας κυρίαρχης τάξης» (όπως οι παγκόσμιες αλυσίδες υπερ-εθνικών ξενοδοχείων και συνεδριακών κέντρων) παίζουν κρίσιμο ρόλο στην ενοποίηση αυτής της ελίτ, παρά τις πολιτισμικές, γλωσσικές, θρησκευτικές, ιδεολογικές, ή οποιεσδήποτε άλλες διαφορές που ειδάλλως θα την κατακερμάτιζαν και θα απέτρεπαν την ανάπτυξη αισθημάτων του «ανήκειν». ³⁷Πράγματι, η ανάπτυξη αμοιβαίας κατανόησης και της κοινής εμπειρίας, την οποία έχει ανάγκη αυτή η κατανόηση, είναι οι λόγοι που οι περιπλανώμενοι επιχειρηματίες ή ακαδημαϊκοί ταξιδεύουν και συνεχίζουν να επισκέπτονται ο ένας τον άλλο και να συναντιούνται στα συνέδρια. Αν η επικοινωνία μπορούσε να περιοριστεί στη μετάδοση πληροφορίας και δεν απαιτούσαν καμία «σύντηξη οριζόντων», τότε, στη δική μας εποχή του παγκόσμιου ιστού και του διαδικτύου, η σωματική επαφή και η κοινός χώρος και η κοινή εμπειρία (ακόμα και αν είναι προσωρινά και διακοπτόμενα) θα είχαν καταστεί περιττά. Αλλά δεν έχει γίνει έτσι και τίποτα μέχρι στιγμής δεν υπονοεί ότι θα γίνει ποτέ.

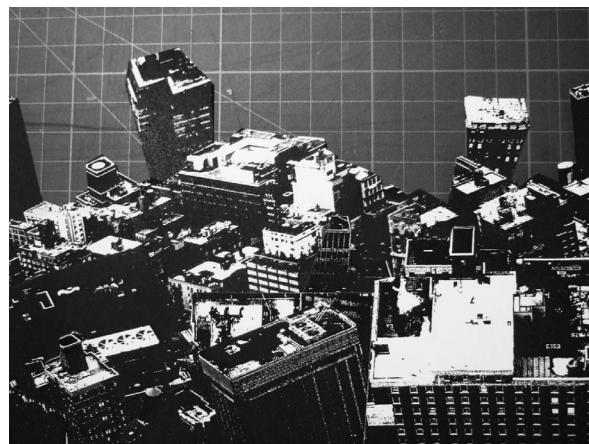
Σε αυτό το σημείο μπορώ να το επαναλάβω: υπάρχουν πράγματα που μπορούν να κάνουν οι αρχιτέκτονες και οι πολεοδόμοι για να μετατοπίσουν την ισορροπία μεταξύ αναμιξοφοβίας και αναμιξοφιλίας υπέρ της τελευταίας (όπως, από πράξη ή παράληψη, συνεισφέρουν στην αντίθετη ολίσθηση). Αλλά υπάρχουν όρια σε αυτά

που μπορούν να επιτύχουν όσο δρουν μόνοι και επαναπαύονται αποκλειστικά στις επιπτώσεις των δικών τους πράξεων. Οι ρίζες της αναμιξοφοβίας, η αλλεργική, εμπύρετη ευαισθησία στους ξένους και στο ξένο, ξεπερνά την αρχιτεκτονική ικανότητα ή την πολεοδομική επίλυση. Αυτές οι ρίζες βυθίζονται στην υπαρξιακή κατάσταση των σύγχρονων ανδρών και γυναικών που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στον απορρυθμισμένο, εξατομικευμένο, ρευστό κόσμο της επιταχυνόμενης και διάχυτης αλλαγής –και η μορφή και η όψη των δρόμων της πόλης και οι χρήσεις του αστικού χώρου, όσο σημαντικές κι αν είναι για την ποιότητα της καθημερινής ζωής, είναι μόνο κάποιιοι, και όχι απαραίτητα οι σημαντικότεροι, από τους πολλούς παράγοντες που συνεισφέρουν σε αυτή την αποσταθεροποιητική κατάσταση που γεννά αβεβαιότητα και αγωνία. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, τα αναμιξοφοβικά αισθήματα δημιουργούνται και τροφοδοτούνται από τη συντριπτική αίσθηση ανασφάλειας. Είναι οι ανασφαλείς άνδρες και γυναίκες, αβέβαιοι/ες για τη θέση τους στον κόσμο, για τις προοπτικές της ζωής τους και για τις επιπτώσεις των ίδιων των πράξεών τους, που είναι πιο ευάλωτοι/ες στον αναμιξοφοβικό πειρασμό και οι πιθανότεροι/ες να πέσουν στην παγίδα του. Η παγίδα συνίσταται στη διοχέτευση της αγωνίας από τις πραγματικές πηγές της σε στόχους που δεν σχετίζονται με αυτές. Έτσι, πολλοί άνθρωποι θυματοποιούνται (και μακροπρόθεσμα ενθαρρύνουν τη θυματοποίηση με τη σειρά τους), ενώ οι πηγές της οδύνης παραμένουν προστατευμένες από παρεμβολές, άθικτες και ανέπαφες.

Αυτό που ακολουθεί είναι ότι τα προβλήματα που βασανίζουν τις σύγχρονες πόλεις δεν μπορούν να λυθούν με την αναμόρφωση της ίδιας της πόλης –όσο ριζοσπαστική και να είναι αυτή η αναμόρφωση. Δεν υπάρχουν, επαναλαμβάνω και πάλι, τοπικές λύσεις σε παγκόσμια παραγόμενα προβλήματα. Το είδος «ασφάλειας» που προσφέρουν οι εργολάβοι είναι ανίκανο να ανακουφίσει, πόσο μάλλον να εξαλείψει, την υπαρξιακή ανασφάλεια που ανανεώνεται καθημερινά από τη ρευστότητα της αγοράς εργασίας, την εύθραυστη αξία που αποδίδεται στις επίκτητες, ή στις επιδιωκόμενες, δεξιότητες και ικανότητες, ή την αδυναμία και την υποτιθέμενη παροδικότητα των ανθρώπινων δεσμών και συνεργασιών. Χωρίς αυτήν την αναμόρφωση, οι προσπάθειες που περιορίζονται εντός της πόλης και στοχεύουν στην υπέρβαση ή στην αποτοξίνωση των αναμιξοφοβικών πιέσεων δεν μπορούν παρά να παραμείνουν απλά καταπραϋντικά, πολύ συχνά απλά πλασίμπο.

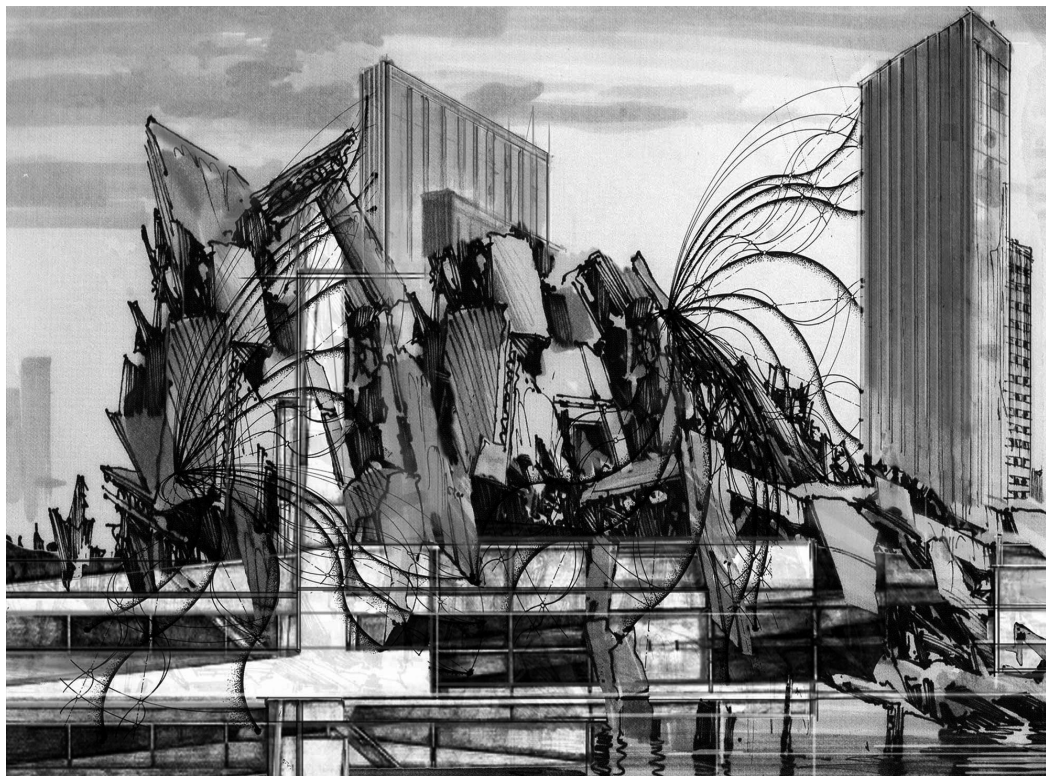
Αυτό πρέπει να το θυμόμαστε –όχι προκειμένου να απαξιώνουμε ή να μειώνουμε τη διαφορά μεταξύ καλής και κακής αρχιτεκτονικής ή σωστού και λανθασμένου αστικού σχεδιασμού, που μπορούν να είναι πάρα πολύ σημαντικοί παράγοντες για την ποιότητα ζωής των κατοίκων μιας πόλης, αλλά για να θέσουμε το θέμα σε μία βάση που περιέχει όλους τους αποφασιστικούς παράγοντες για τη λήψη και τη διατήρηση μιας σωστής απόφασης.

Οι σύγχρονες πόλεις είναι χωματερές για τα δύσμορφα και τα παραμορφωμένα προϊόντα της ρευστής-νεωτερικής κοινωνίας (ενώ, σίγουρα, συνεισφέρουν και οι ίδιες στη συσσώρευση των απορριμμάτων). Δεν υπάρχουν λύσεις σε συστημικές αντιφάσεις και δυσλειτουργίες που να εστιάζουν, πόσο μάλλον να περιορίζονται, στις πόλεις, και, όσο τεράστια και αξιόπαινη και να είναι η φαντασία των αρχιτεκτόνων, των δημάρχων και των δημοτικών συμβούλων, δε θα βρεθούν. Τα προβλήματα πρέπει να αντιμετωπίζονται όταν εμφανίζονται, και οι επεκτάσεις όπου εγκυμονούν τα προβλήματα που βασανίζουν το εσωτερικό των πόλεων αλλά έχουν γεννηθεί αλλού, είναι υπερβολικά τεράστιες για να αντιμετωπιστούν με τα εργαλεία που κατασκευάζονται με βάση το μέγεθος ακόμα και του μεγαλύτερου πολεοδομικού συγκροτήματος.

Αυτές οι επεκτάσεις εκτείνονται ακόμα και πέρα από την εμβέλεια της ηγεμονικής δράσης του έθνους-κράτους, εκείνο το ευρύτατο σκηνικό για τη δημοκρατική διαδικασία που εφευρέθηκε και τοποθετήθηκε στους μοντέρνους καιρούς. Αυτές οι επεκτάσεις είναι αυξανόμενα παγκόσμιες, και μέχρι στιγμής δεν έχουμε καν πλησιάσει στην ανακάλυψη, πόσο μάλλον στην εφαρμογή, των μέσωων δημοκρατικού ελέγχου που να αναλογούν στο μέγεθος και την ισχύ των δυνάμεων προς έλεγχο.

Αυτό είναι, αναμφίβολα, ένα μακροπρόθεσμο έργο και ένα έργο που θα απαιτούσε περισσότερη, πολύ περισσότερη, σκέψη, δράση και αντοχή από οποιαδήποτε αναμόρφωση πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής αισθητικής. Αυτό δε σημαίνει, όμως, ότι οι προσπάθειες για μια τέτοια αναμόρφωση θα πρέπει να μείνουν σε εκκρεμότητα ώσπου να παλέψουμε με τις ρίζες του προβλήματος και να ελέγξουμε τις επικίνδυνα χαλαρές παγκοσμιοποιητικές τάσεις. Σε κάθε περίπτωση, ισχύει το αντίθετο. Η πόλη είναι η χωματερή για τις αγωνίες και τους φόβους που προκύπτουν από την παγκόσμια παραγόμενη αβεβαιότητα και ανασφάλεια, αλλά η πόλη είναι επίσης και ο χώρος που επιτρέπει τον πειραματισμό, τη δοκιμή και τελικά τη μάθηση και την υιοθέτηση των μέσωων για τον κατευνασμό αυτής της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας. Μέσα στην πόλη οι ξένοι που στον παγκόσμιο χώρο αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλο σαν εχθρικά κράτη, εχθρικοί πολιτισμοί ή στρατιωτικοί αντίπαλοι, συναντιούνται ως ατομικές οντότητες, παρακολουθούν ο ένας τον άλλο από κοντά, μιλάνε μεταξύ τους, μαθαίνουν ο ένας τους τρόπους του άλλου, διαπραγματεύονται τους κανόνες της ζωής από κοινού, συνεργάζονται και, κάποια στιγμή, συνηθίζουν ο ένας την παρουσία του άλλου και, σε όλο και αυξανόμενες περιστάσεις, απολαμβάνουν την παρέα. Μετά από αυτή την ομολογουμένως τοπική εκπαίδευση, οι ξένοι μπορεί να είναι λιγότερο τεταμένοι και φοβισμένοι όταν πρόκειται για τη διαχείριση παγκόσμιων υποθέσεων: οι ασύμβατοι πολιτισμοί μπορεί τελικά να μη φαίνονται τόσο ασύμβατοι, η αμοιβαία εχθρότητα όχι και τόσο ανίατη και το κροτάλισμα των ξιφών παύει να είναι ο μόνος τρόπος επίλυσης των αμοιβαίων συγκρούσεων. Η «σύντηξη των οριζόντων» του Gadamer είναι ένα πολύ πιο ρεαλιστικό έργο αν επιδιωχθεί (ακόμα και μέσα από

απόπειρες και με ανάμικτη επιτυχία) στους δρόμους των πόλεων, παρά όταν αναζητάται μέσα από τη συσσώρευση όπλων αποτροπής και τιμωρίας με την ελπίδα να συνέλθουν έτσι οι «εχθροί» και να διατηρούνται υπό έλεγχο.

Η αντιμετώπιση της νέας παγκόσμιας κατάστασης, και ειδικά η επιτυχής αντιμετώπισή της, θα πάρει χρόνο –όπως συνέβαινε, συμβαίνει και θα συμβαίνει με όλες τις βαθιές μεταμορφώσεις της ανθρώπινης κατάστασης. Και όπως σε όλες τις περιπτώσεις τέτοιων μεταμορφώσεων, είναι αδύνατο κανείς (και καθόλου προτεινόμενο να δοκιμάσει) να προαποφασίσει την ιστορία και να προβλέψει, πόσο μάλλον να προσχεδιάσει, τη μορφή που αυτή θα πάρει, και τον διακανονισμό στον οποίο τελικά θα οδηγούσε. Αλλά μια τέτοια αντιμετώπιση θα πρέπει να λάβει χώρα. Μάλλον θα αποτελούσε βασική ανησυχία και θα γέμιζε το μεγαλύτερο κομμάτι της ιστορίας του αιώνα που μόλις ξεκινά.

Το δράμα θα στηθεί και θα σχεδιαστεί και στους δύο χώρους –τόσο στην παγκόσμια, όσο και στην τοπική σκηνή. Οι επίλογοι των δύο θεατρικών παραγωγών είναι στενά αλληλοδιαπλεκόμενοι και εξαρτώνται άμεσα από το πόσο βαθιά αντιλαμβάνονται οι σεναριογράφοι και οι ηθοποιοί της κάθε παραγωγής εκείνο το σύνδεσμο και με πόση επιμονή συνεισφέρουν στην επιτυχία της άλλης παραγωγής.

